

๓. อานาปานสูสติกา

๑. คณนวาร

[๑๕๒] โ สัพฺสวตฺถกัំ อานาปานสูสติสมาธิ ภาวยโต สมาธิกาณี เทว
 ภาณสตานี อูปฺปชฺชนฺติ, อญฺจ ปรีปนฺเถ ภาณานี, อญฺจ ๑ อูปกาเร ภาณานี, อญฺจารส
 อูปกฺกิลเส ภาณานี, เตรส โวทานเ ภาณานี, พตฺตีส สโตการีสุ^๑ ภาณานี, จตุวีสติ
 สมาธิวเสน ภาณานี, เทวสตฺตติ วิปสฺสนาวเสน ภาณานี, อญฺจ นิพพิทาภาณานี, อญฺจ
 นิพพิทานุโลเม ภาณานี, อญฺจ นิพพิทาปฏิปฺปสฺสทธิภาณานี, เอกวีสติ วิมุตฺติสุเข
 ภาณานี.

กตมานิ อญฺจ ปรีปนฺเถ ภาณานี, อญฺจ ๑ อูปกาเร ภาณานี ? กามจฺจนฺโท
 สมาธิสฺส ปรีปนฺโถ, เนกฺขมฺมํ สมาธิสฺส อูปการํ. พยาปาโท สมาธิสฺส ปรีปนฺโถ,
 อพฺยาปาโท สมาธิสฺส อูปการํ. ถีนมิทฺธํ สมาธิสฺส ปรีปนฺโถ, อาโลกสญฺญา สมาธิสฺส
 อูปการํ. อุตฺถจฺจํ สมาธิสฺส ปรีปนฺโถ, อวิกฺเขโป สมาธิสฺส อูปการํ. วิจิกิจฺฉา สมาธิสฺส
 ปรีปนฺโถ, ฐมฺมวตฺถานํ สมาธิสฺส อูปการํ. อวิชฺชา สมาธิสฺส ปรีปนฺโถ, ภาณํ สมาธิสฺส
 อูปการํ. อรติ สมาธิสฺส ปรีปนฺโถ, ปามุชฺชํ สมาธิสฺส อูปการํ. สพฺเพปิ อุกฺสลา ฐมฺมา
 สมาธิสฺส ปรีปนฺโถ, สพฺเพปิ กุสลา ฐมฺมา สมาธิสฺส อูปการํ. อิมานี อญฺจ ปรีปนฺเถ
 ภาณานี, อญฺจ ๑ อูปกาเร ภาณานี.

คณนวารो ปจโม.

๒. โสฬสญาณนิตฺเทศ

[๑๕๓] อิมเหิ โสฬสฺหิ อากาเรหิ อุตฺถปิตฺตจิตฺตํ สมฺมุตฺตจิตฺตํ^๒ เอกตฺเต สนฺติญฺจติ,
 นีวรณฺเห วิสุชฺฌติ, กตเม เต เอกตฺตา ? เนกฺขมฺมํ เอกตฺตํ, อพฺยาปาโท เอกตฺตํ,
 อาโลกสญฺญา เอกตฺตํ, อวิกฺเขโป เอกตฺตํ, ฐมฺมวตฺถานํ เอกตฺตํ, ภาณํ เอกตฺตํ, ปามุชฺชํ
 เอกตฺตํ, สพฺเพ กุสลา ฐมฺมา เอกตฺตา. นีวรณาติ : กตเม เต นีวรณา ? กามจฺจนฺโท
 นีวรณํ, พยาปาโท นีวรณํ, ถีนมิทฺธํ นีวรณํ, อุตฺถจฺจกุกฺกจฺจํ นีวรณํ, วิจิกิจฺฉา นีวรณํ,
 อวิชฺชา นีวรณํ, อรติ นีวรณํ, สพฺเพปิ อุกฺสลา ฐมฺมา นีวรณา.

นีวรณาติ : เกนตฺเถน นีวรณา ? นิยฺยานาวรณญฺเณน นีวรณา, กตเม เต
 นิยฺยานา ? เนกฺขมฺมํ อริยานํ นิยฺยานํ, เตน ๑ เนกฺขมฺเมเนน อริยา นียฺนฺติ, กามจฺจนฺโท
 นิยฺยานาวรณํ, เตน ๑ กามจฺจนฺเทน นินฺุตตฺตา เนกฺขมฺมํ อริยานํ นิยฺยานํ นปฺปชานาตีติ
 กามจฺจนฺโท นิยฺยานาวรณํ. อพฺยาปาโท อริยานํ นิยฺยานํ, เตน ๑ อพฺยาปาเทน อริยา
 นียฺนฺติ, พยาปาโท นิยฺยานาวรณํ, เตน ๑ พยาปาเทน นินฺุตตฺตา อพฺยาปาโท อริยานํ
 นิยฺยานํ นปฺปชานาตีติ พยาปาโท นิยฺยานาวรณํ. อาโลกสญฺญา อริยานํ นิยฺยานํ,

^๑ อ.ม. สโตการิสฺส

^๒ ส. อุตฺถตํ จิตฺตํ ปมฺมุตฺตจิตฺตํ จิตฺตํ, อ.ม. อุตฺถจิตฺตํ จิตฺตํ สมฺมุตฺตจิตฺตํ จิตฺตํ, อ. อุตฺถตํ จิตฺตํ สมฺมุตฺตจิตฺตํ จิตฺตํ

ตาย ๑ อาโลกสญญา อริยา นียงติ, ถีนมิทฺถํ นียยานาวรณํ, เตน ๑ ถีนมิทฺถเนน
 นิวุตตตา อาโลกสญญํ อริยานํ นียยานํ นปฺปชานาตีติ ถีนมิทฺถํ นียยานาวรณํ.
 อวิกฺเขโป อริยานํ นียยานํ, เตน ๑ อวิกฺเขเปเนน อริยา นียงติ, อุกฺคจํ นียยานาวรณํ,
 เตน ๑ อุกฺคเจเนน นิวุตตตา อวิกฺเขปํ อริยานํ นียยานํ นปฺปชานาตีติ อุกฺคจํ
 นียยานาวรณํ. ธมฺมวตฺถานํ อริยานํ นียยานํ, เตน ๑ ธมฺมวตฺถาเนน อริยา นียงติ,
 วิจิกิจฺจ นียยานาวรณํ, ตาย ๑ วิจิกิจฺจาย นิวุตตตา ธมฺมวตฺถานํ อริยานํ นียยานํ
 นปฺปชานาตีติ วิจิกิจฺจ นียยานาวรณํ. ภาณํ อริยานํ นียยานํ, เตน ๑ ภาณเนน อริยา
 นียงติ, อวิชฺชา นียยานาวรณํ, ตาย ๑ อวิชฺชาย นิวุตตตา ภาณํ อริยานํ นียยานํ
 นปฺปชานาตีติ อวิชฺชา นียยานาวรณํ. ปามุชฺชํ อริยานํ นียยานํ, เตน ๑ ปามุชฺเชน อริยา
 นียงติ, อรติ นียยานาวรณํ, ตาย ๑ อรติยา นิวุตตตา ปามุชฺชํ อริยานํ นียยานํ
 นปฺปชานาตีติ อรติ นียยานาวรณํ. สพฺเพปิ กุสลา ธมฺมา อริยานํ นียยานํ, เตหิ ๑ กุสเลหิ
 ธมฺเมหิ อริยา นียงติ, สพฺเพปิ อกุสลา ธมฺมา นียยานาวรณํ, เตหิ ๑ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ
 นิวุตตตา กุสเล ธมฺเม อริยานํ นียยานํ นปฺปชานาตีติ สพฺเพปิ อกุสลา ธมฺมา
 นียยานาวรณํ. อิมเหิ ๑ ปน นีวรณเหิ วิสุทฺตจิตฺตสฺส โสฬสวตฺถกํ อานาปานสฺสตีสมาริ
 ภาวยโต ชนิกสโมธานา.

โสฬสญาณนิตฺเตโส ทุตฺติโย.

๓. อูปกฺกิลเสธญาณนิตฺเตโส

ปฺรมจฺจก

[๑๕๔] กตเม อญฺจารส อูปกฺกิลเสธ อูปปชฺชนนฺติ ? อสฺสาธาติมชฺฌปริโยธานํ
 สติยา อญฺคจฺจโต อชฺฌตฺตวิกฺเขปคตํ จิตฺตํ สมาริสฺส ปริปนฺโน, ปสฺสาธาติมชฺฌปริโยธานํ
 สติยา อญฺคจฺจโต พหิทฺธาวิกฺเขปคตํ จิตฺตํ สมาริสฺส ปริปนฺโน, อสฺสาสปฏิงฺขณา นิกนฺติ
 ตณฺหาจริยา สมาริสฺส ปริปนฺโน, ปสฺสาสปฏิงฺขณา นิกนฺติ ตณฺหาจริยา สมาริสฺส
 ปริปนฺโน, อสฺสาเสนาภิตฺตุนสฺส ปสฺสาสปฏิลาภ มุจฺจนา^๓ สมาริสฺส ปริปนฺโน,
 ปสฺสาเสนาภิตฺตุนสฺส อสฺสาสปฏิลาภ มุจฺจนา^๔ สมาริสฺส ปริปนฺโน.

อญฺคจฺจนา ๑ อสฺสาธํ	ปสฺสาธํ อญฺคจฺจนา
สติ อชฺฌตฺตวิกฺเขป	กงฺขณา พหิทฺธาวิกฺเขปปนฺนนา. ^๔
จ [๕] เอเต อูปกฺกิลเสธ	อานาปานสฺสตีสมาริสฺส
เยหิ วิกมฺปมานสฺส ^๖	โน ๑ จิตฺตํ วิมฺุจฺจติ

^๓ ส. สมุจฺจินฺนา

^๔ จ.ม., อ. ...ปตฺถนา

^๕ จ.ม., อ. อสฺสาเสนาภิตฺตุนสฺส, ปสฺสาสปฏิลาภ มุจฺจนา ปสฺสาเสนาภิตฺตุนสฺส อสฺสาสปฏิลาภ มุจฺจนา

^๖ จ.ม. วิกฺขิปฺปมานสฺส อ. วิกฺเขปมานสฺส. เอวมฺปริปิ จ.ม., อ. ๑. เอวมฺปริปิ

วิโมกข์ อปฺปชานนฺตา เต โหนฺติ ปรปตฺติยาติ.

หุตฺติยจฺจกฺก

[๑๕๕] นิमितฺตํ อวชฺชโต อสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปติ, สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ. อสฺสาสํ อวชฺชโต นิमितฺเต จิตฺตํ วิกมฺปติ, สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ. นิमितฺตํ อวชฺชโต ปสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปติ, สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ. ปสฺสาสํ อวชฺชโต นิमितฺเต จิตฺตํ วิกมฺปติ, สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ. อสฺสาสํ อวชฺชโต ปสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปติ, สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ. ปสฺสาสํ อวชฺชโต อสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปติ, สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ.

นิमितฺตํ อวชฺชมานสฺส	อสฺสาเส วิกฺกฺชิปปเต ⁷ มโน
อสฺสาสํ อวชฺชมานสฺส	นิमितฺเต จิตฺตํ วิกมฺปติ.
นิमितฺตํ อวชฺชมานสฺส	ปสฺสาเส วิกฺกฺชิปปเต มโน
ปสฺสาสํ อวชฺชมานสฺส	นิमितฺเต จิตฺตํ วิกมฺปติ.
อสฺสาสํ อวชฺชมานสฺส	ปสฺสาเส วิกฺกฺชิปปเต มโน
ปสฺสาสํ อวชฺชมานสฺส	อสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปติ.
ฉ เอเต อุกฺกฺกิลเสสา	อานาปานสฺสตีสมฺมาธิสฺส
เยหิ วิกมฺปมานสฺส	โน จ จิตฺตํ วิมฺจจติ
วิโมกข์ อปฺปชานนฺตา	เต โหนฺติ ปรปตฺติยาติ.

ตฺติยจฺจกฺก

[๑๕๖] อตีตานุชาวนํ จิตฺตํ วิกฺเขปานุปฺติตํ สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ. อนาคตปฏฺกฺกขณํ จิตฺตํ วิกมฺปิตํ สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ. ลีนํ จิตฺตํ โกสฺซชานุปฺติตํ สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ. อตีตคฺคหิตํ จิตฺตํ อุกฺกฺจจานุปฺติตํ สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ. อภิญฺญาตํ⁸ จิตฺตํ ราคานุปฺติตํ สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ. อปฺญญาตํ⁹ จิตฺตํ พยาปาทานุปฺติตํ สฺมาธิสฺส ปริปฺนฺโถ.

อตีตานุชาวนํ จิตฺตํ	อนาคตปฏฺกฺกขณํ
ลีนํ อตีตคฺคหิตํ ¹⁰ อภิญฺญาตํ	อปฺญญาตํ ^๙ จิตฺตํ น สฺมาธิยติ.
ฉ เอเต อุกฺกฺกิลเสสา	อานาปานสฺสตีสมฺมาธิสฺส
เยหิ อุกฺกฺกิลฺลิจฺจสงฺกปโป	อจิจิตฺตํ นปฺปชานาตีติ.

[๑๕๗] อสฺสาสชาติมฺมุขปริโยสานํ สติยา อญฺคจฺจโต อชฺฌตฺตํ วิกฺเขปคเตน จิตฺเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สาราทฺธา จ โหนฺติ อิบฺขิตา จ ฌนฺทิตา จ, ปสฺสาสชาติมฺมุข-

⁷ ฉ.ม. วิกฺกฺชิปปเต. เหวมฺปฺริปิ

⁸ ฉ.ม., สී., อี. อภินฺตํ

⁹ ฉ.ม., สී., อี. อปฺนตํ

¹⁰ -^๙ ฉ.ม., สී. อภินฺตํ อปฺนตํ. เหวมฺปฺริปิ

ปริโยสานํ สติยา อนุคจฺจโต พหิทฺธา วิกฺเขปคเตน จิตฺเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ, อสฺสาสปฏิกฺงฺขณาย นิกนฺตिया ตณฺหาจริยาย กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ, ปสฺสาสปฏิกฺงฺขณาย นิกนฺตिया ตณฺหาจริยาย กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ, อสฺสาเสนาภิตฺตุนนฺสฺส ปสฺสาสปฏิลาภ มุจฺฉิตตฺตา¹¹ กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ, ปสฺสาเสนาภิตฺตุนนฺสฺส อสฺสาสปฏิลาภ มุจฺฉิตตฺตา^๑ กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ. นิมิตฺตํ อวารุชฺชโต อสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปีตตฺตา¹² กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ, อสฺสาสํ อวารุชฺชโต นิมิตฺเต จิตฺตํ วิกมฺปีตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ. นิมิตฺตํ อวารุชฺชโต ปสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปีตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ. ปสฺสาสํ อวารุชฺชโต นิมิตฺเต จิตฺตํ วิกมฺปีตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ. อสฺสาสํ อวารุชฺชโต ปสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปีตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ, ปสฺสาสํ อวารุชฺชโต อสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปีตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ, อนาคตปฏิกฺงฺเขน¹³ จิตฺเตน วิกมฺปีเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ. ลีเนน จิตฺเตน โกสฺซชานุปฺตีเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ, อตีปคฺคหิตฺเตน จิตฺเตน อุกฺทจฺจานุปฺตีเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ. อภิปฺญาเตน จิตฺเตน ราคานุปฺตีเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ, อปฺญาเตน จิตฺเตน พฺยาปาทานุปฺตีเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สारทฺธา จ โหนฺติ อธิษฺติตา จ ฆนฺทิตา จ.

อานาปานสฺสตี ยสฺส	อปริปฺญณฺวา อภาวิตา
กาโยปิ อธิษฺติโต ไหฺติ	จิตฺตมฺปิ ไหฺติ อธิษฺติตํ
กาโยปิ ฆนฺทิตโต ไหฺติ	จิตฺตมฺปิ ไหฺติ ฆนฺทิตํ.
อานาปานสฺสตี ยสฺส	ปริปฺญณฺวา สุภาวิตา
กาโยปิ อนิธิษฺติโต ไหฺติ	จิตฺตมฺปิ ไหฺติ อนิธิษฺติตํ.
กาโยปิ อฆนฺทิตโต ไหฺติ	จิตฺตมฺปิ ไหฺติ อฆนฺทิตนฺติ.

เตหิ จ ปน นีวรณฺเหหิ วิสุทฺธจิตฺตสฺส โสฬสฺวตฺถุํ อานาปานสฺสตีสมาริ ภาวยโต ชณฺนิสโมธานา อิเม อฏฺฐจารส อูปกฺกิลเสสา อูปปชฺชนฺติ.

อูปกฺกิลเสสณฺณนิทฺเทโส ตติโย.

¹¹ ส. มุจฺฉนฺตฺตา

¹² ส. วิกมฺภิตตฺตา. เอวมฺปริปิ

¹³ อ.ม. อนาคตปฏิกฺงฺเขน

สมปหังสนา, ปจฺมชฺฌมานสฺส สมปหังสนา ปริโยสานัง, ปริโยसानสฺส อิมานิ จตตาริ
 ลกฺขณานิ, เตน วุจฺจติ ปจฺมชฺฌมานัง ปริโยसानกฺลฺยาณญฺเจว โหติ ลกฺขณสมฺปนฺนญฺจ,
 เอวํ ติวตฺตคตฺตํ จิตฺตํ ติวริทกฺลฺยาณกํ ทสฺส ลกฺขณสมฺปนฺนํ วิตทกฺสมฺปนฺนญฺเจว โหติ
 วิจฺจารสมฺปนฺนญฺจ ปீติสมฺปนฺนญฺจ สฺขสมฺปนฺนญฺจ จิตฺตสฺส อธิจฺ्ञานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธา-
 สมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ สฺมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจ.

ทฺติยชฺฌมานสฺส โโก อาทิ, กิ มชฺฌเม, กิ ปริโยสานัง ? ทฺติยชฺฌมานสฺส ปฏฺิปปทาวิสุทฺธิ
 อาทิ, อุเปกฺขานุพฺพุทฺธา มชฺฌเม, สมปหังสนา ปริโยสานัง ฯเปฯ เอวํ ติวตฺตคตฺตํ จิตฺตํ
 ติวริทกฺลฺยาณกํ ทสฺส ลกฺขณสมฺปนฺนํ ปீติสมฺปนฺนญฺเจว โหติ สฺขสมฺปนฺนญฺจ จิตฺตสฺส
 อธิจฺ्ञานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ
 สฺมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจ.

ตฺติยชฺฌมานสฺส โโก อาทิ, กิ มชฺฌเม, กิ ปริโยสานัง ? ฯเปฯ เอวํ ติวตฺตคตฺตํ จิตฺตํ
 ติวริทกฺลฺยาณกํ ทสฺส ลกฺขณสมฺปนฺนํ สฺขสมฺปนฺนญฺเจว โหติ จิตฺตสฺส อธิจฺ्ञานสมฺปนฺนญฺจ
 สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ สฺมาธิสมฺปนฺนญฺจ
 ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจ.

จตฺตชฺฌมานสฺส โโก อาทิ, กิ มชฺฌเม, กิ ปริโยสานัง ? ฯเปฯ เอวํ ติวตฺตคตฺตํ จิตฺตํ
 ติวริทกฺลฺยาณกํ ทสฺส ลกฺขณสมฺปนฺนญฺจ อุเปกฺขาสมฺปนฺนญฺเจว โหติ จิตฺตสฺส
 อธิจฺ्ञานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ
 สฺมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจ.

อากาสาณญฺจายตนสฺมาปตฺติยา ฯเปฯ วิญฺญาณญฺจายตนสฺมาปตฺติยา.
 อากิณฺจญฺจายตนสฺมาปตฺติยา. เนวสญฺยานาสญฺจายตนสฺมาปตฺติยา โโก อาทิ, กิ
 มชฺฌเม, กิ ปริโยสานัง ? ฯเปฯ เอวํ ติวตฺตคตฺตํ จิตฺตํ ติวริทกฺลฺยาณกํ ทสฺส ลกฺขณสมฺปนฺนํ
 อุเปกฺขาสมฺปนฺนญฺเจว โหติ จิตฺตสฺส อธิจฺ्ञานสมฺปนฺนญฺจ ฯเปฯ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจ.

อนิจฺจานุปฺสฺสนาย โโก อาทิ, กิ มชฺฌเม, กิ ปริโยสานัง ? ฯเปฯ เอวํ ติวตฺตคตฺตํ จิตฺตํ
 ติวริทกฺลฺยาณกํ ทสฺส ลกฺขณสมฺปนฺนํ วิตทกฺสมฺปนฺนญฺเจว โหติ วิจฺจารสมฺปนฺนญฺจ
 ปீติสมฺปนฺนญฺจ สฺขสมฺปนฺนญฺจ จิตฺตสฺส อธิจฺ्ञานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ
 วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ สฺมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจ.
 ทฺกฺขานุปฺสฺสนาย ฯเปฯ อนตฺตานุปฺสฺสนาย. นิพฺพิทานุปฺสฺสนาย. วิราคานุปฺสฺสนาย.
 นิโรธานุปฺสฺสนาย. ปฏฺิณิสฺสคฺคานุปฺสฺสนาย. ขยานุปฺสฺสนาย. วยานุปฺสฺสนาย.
 วิปริณามานุปฺสฺสนาย. อนิมิตฺตานุปฺสฺสนาย. อปฺปณฺิหิตานุปฺสฺสนาย.
 สฺญฺญตานุปฺสฺสนาย. อธิปญฺญาธมฺมวิปฺสฺสนาย. ยถาภูตญาณทสฺสนาย.
 อาทีนวานุปฺสฺสนาย. ปฏฺิสงฺขานุปฺสฺสนาย. วิวญฺญานานุปฺสฺสนาย ฯเปฯ

โสตาปตฺติมคฺคสฺส ฯเปฯ สกทาคามิมคฺคสฺส. อนาคามิมคฺคสฺส. อรหตฺตมคฺคสฺส
 โโก อาทิ, กิ มชฺฌเม, กิ ปริโยสานัง? อรหตฺตมคฺคสฺส ปฏฺิปปทาวิสุทฺธิ อาทิ, อุเปกฺขานุพฺพุทฺธา
 มชฺฌเม, สมปหังสนา ปริโยสานัง. อรหตฺตมคฺคสฺส ปฏฺิปปทาวิสุทฺธิ อาทิ. อาทีสฺส กติ

โหติ. น อาคเต วา คเต วา อสฺสาสปฺสฺสาเส มนฺสิ กโรติ, น อาคตา วา คตา วา
 อสฺสาสปฺสฺสาสา อวิทิตา โ โหนฺติ, ปฺชานนฺจ ปญฺญาติ, ปโยคนฺจ สาเชติ,
 วิเสสมธิคจฺจติ. [17]

กตมํ ปชานํ ? อารทฺธวโรยสฺส กาโยปิ จิตฺตมปิ กมฺมนิยํ โหติ. อิทํ ปชานํ. กตโม
 ปโยโค ? อารทฺธวโรยสฺส อุกฺกิลเสสา ปหฺยณฺติ, วิตกฺกา วุปรสมฺนฺติ. อयํ ปโยโค. กตโม
 วิเสโส ? อารทฺธวโรยสฺส สบฺโถชนานิ ปหฺยณฺติ, อนุสฺยา พฺยาสนฺติ.¹⁸ อयํ วิเสโส. เอรํ อี
 เม จ ตโย ฌมฺมา เอกจิตฺตสฺส อารมฺมณา น โหนฺติ, น จิเม ตโย ฌมฺมา อวิทิตา โหนฺติ,
 น จ จิตฺตํ วิกฺเขปํ คจฺจติ, ปชานนฺจ ปญฺญาติ, ปโยคนฺจ สาเชติ. วิเสสมธิคจฺจติ.

[๑๖๐] อานาปานสฺสติ ยสฺส ปริปุณฺณา สุภาวิตา
 อนุปฺพุพฺพํ ปริจิตา ยถา พุทฺเธน เทสิตา.
 โส อิมํ โลกํ¹⁹ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาทิ.

อานนฺติ : อสฺสาโส, โ น ปสฺสาโส. อปานนฺติ : ปสฺสาโส, โ น อสฺสาโส.
 อสฺสาสปฺสฺสาสวเสน อฺปฺญฺจํ สติ.²⁰

โย อสฺสาสติ,²¹ ตสฺสฺปฺญฺจติ. โย ปสฺสาสติ²² ตสฺสฺปฺญฺจติ. ปริปุณฺณาติ :
 ปริคฺคหฺญฺเจน ปริปุณฺณา, ปริวารญฺเจน ปริปุณฺณา, ปริปุรญฺเจน ปริปุณฺณา.

สุภาวิตาติ : จตฺสฺโส ภาวนา. ตตฺถ ชาตานิ ฌมฺมานํ อนตฺตวตฺตนญฺเจน ภาวนา,
 อิทฺทริยานํ เอกรตฺนญฺเจน ภาวนา, ตทฺสปคฺวโรยวหนฺญฺเจน ภาวนา. อาเสวนญฺเจน ภาวนา.
 ตสฺสิเม จตฺตาโร ภาวนญฺจา ยานํกตา โหนฺติ วตฺถกตา อนุจฺจิตา ปริจิตา สฺสมารทฺธา.

ยานํกตาติ : ยตฺถ ยตฺถ อากฺขติ, ตตฺถ ตตฺถ วสิปฺตโต โหติ พลปฺตโต
 เวสารชฺชปฺตโต. ตสฺส [23] เต ฌมฺมา อารชฺชนปฺฏิพฺพฺธา โหนฺติ อากฺขณปฺฏิพฺพฺธา²⁴
 มนฺสิการปฺฏิพฺพฺธา จิตฺตฺตฺปฺปาทปฺฏิพฺพฺธา. เตน วุจฺจติ ยานํกตาติ.

¹⁷ อ.ม. ปชานนฺจ

¹⁸ อ.ม. พยฺนตี โหนฺติ

¹⁹ ส. อิม โลก

²⁰ อ.ม., ส. อสฺสาสวเสน อฺปฺญฺจํ สติ, ปสฺสาสวเสน อฺปฺญฺจํ สติ.

²¹ อ.ม. อสฺสสติ

²² อ.ม. ปสฺสสติ

²³ อ.ม. เม

²⁴ อ.ม. อากฺขปฺฏิพฺพฺธา

วตถุกตาติ : ยสฺมี ยสฺมี วตถุสฺมี จิตฺตํ สุวาทิภูจิตฺตํ โหติ, ตสฺมี ตสฺมี วตถุสฺมี สติ
 สุปติภูจिता²⁵ โหติ. ยสฺมี ยสฺมี วา ปน วตถุสฺมี สติ สุปติภูจिता โหติ, ตสฺมี ตสฺมี วตถุสฺมี
 จิตฺตํ สุวาทิภูจิตฺตํ โหติ. เตน วุจฺจติ วตถุกตาติ.

อนุภูจिताติ : [26] เยน เยน จิตฺตํ อภินิหฺรติ, เตน เตน สติ อนุปฺริวตตติ. เยน เยน
 วา ปน สติ อนุปฺริวตตติ, เตน เตน จิตฺตํ อภินิหฺรติ. เตน วุจฺจติ อนุภูจिताติ.

ปริจิตาติ : ปรีคคหฺนุเจเนน ปรีจิตา, ปรีวารุเจเนน ปรีจิตา, ปรีปุรฺนุเจเนน ปรีจิตา,
 สติยา ปรีคคณฺหนุโต ชินาติ ปาปกเ อกฺุสเส ฌมฺเม.²⁷ เตน วุจฺจติ ปรีจิตาติ.^๔

สุสมารทฺฐาติ : จตฺตารุ สุสมารทฺฐา. ตตถ ชาตานิ ฌมฺมานิ อนติวตฺตณฺุเจเนน
 สุสมารทฺฐา, อินฺทฺริยานิ เอกฺรสมฺุเจเนน สุสมารทฺฐา, ตทฺุปกวีริยวาทนฺุเจเนน สุสมารทฺฐา,
 ตปฺุจจนีกานิ กิเลสานิ สุสมุคฺฆาตตฺตา²⁸ สุสมารทฺฐา.

[๑๖๑] สุสมนฺุติ : อตฺถิ สฺมํ อตฺถิ สุสมํ. กตฺมํ สฺมํ ? เย ตตถ ชาตา อนวชฺชา
 กุสลา โภชิปฺกุชฺยา, อิทํ สฺมํ. กตฺมํ สุสมํ ? ยํ เตสํ เตสํ ฌมฺมานิ อารมฺมณํ นิโรโห นิพฺพานํ,
 อิทํ สุสมํ. อิติ อิทญฺจ สฺมํ, อิทญฺจ สุสมํ ฌาตํ โหติ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺจิกตํ ผสฺสิตํ ปญฺญาเย,
 อารทฺุ โหติ วีริยํ อสฺลลีนํ, อฺุปฺภูจिता สติ อปฺมุจฺจา²⁹ ปสฺสทฺุโ กายเ อารทฺุ,³⁰ สฺมาหิตํ
 จิตฺตํ เอกตฺตํ.³¹ เตน วุจฺจติ สุสมารทฺฐาติ.

อนุปฺุพฺ ปรีจิตาติ : ทีฆํ อสฺสาสวเสน ปฺุริมา ปฺุริมา ปรีจิตา, ปฺุจฺจิมมา ปฺุจฺจิมมา
 อนฺุปรีจิตา. ทีฆํ ปสฺสาสวเสน ปฺุริมา ปฺุริมา ปรีจิตา, ปฺุจฺจิมมา ปฺุจฺจิมมา อนฺุปรีจิตา. รสฺสํ
 อสฺสาสวเสน ปฺุริมา ปฺุริมา ปรีจิตา, ปฺุจฺจิมมา ปฺุจฺจิมมา อนฺุปรีจิตา. รสฺสํ ปสฺสาสวเสน
 ปฺุริมา ปฺุริมา ปรีจิตา, ปฺุจฺจิมมา ปฺุจฺจิมมา อนฺุปรีจิตา ฯเปฯ ปฺุณฺุณิสฺสคฺคานฺุปสฺสี
 อสฺสาสวเสน ปฺุริมา ปฺุริมา ปรีจิตา, ปฺุจฺจิมมา ปฺุจฺจิมมา อนฺุปรีจิตา. ปฺุณฺุณิสฺสคฺคานฺุปสฺสี
 ปสฺสาสวเสน ปฺุริมา ปฺุริมา ปรีจิตา, ปฺุจฺจิมมา ปฺุจฺจิมมา อนฺุปรีจิตา. สพฺุพาปิ โสฬฺุสวตฺตุกา
 อานาปานสฺสตีเย อญฺุณมญฺุณํ ปรีจิตา เจว โ หนฺุติ อนฺุปรีจิตา จ. เตน วุจฺจติ
 อนฺุปฺุพฺปรีจิตาติ.

²⁵ อ., สී. สุปฺภูจिता ฉ.ม. สุปฺภูจिता. เอวมฺุปรีปิ

²⁶ วตถุสฺมี

²⁷ -๔ ฉ.ม. ปรีจิตา.

²⁸ ฉ.ม. สุสมุหตตฺตา

²⁹ ฉ.ม. อสฺมมฺุจฺจา

³⁰ ฉ.ม. อสฺารทฺุโ

³¹ ฉ.ม. เอกคฺคํ

ยถาติ : ทส ยถตถา. อตตทมถญฺโจะ ยถตถเ, อตตสมถญฺโจะ ยถตถเ, อตตปรินิพพาปนญฺโจะ ยถตถเ, อภิณญญฺโจะ³² ยถตถเ, ปริณญญฺโจะ ยถตถเ, ปหานญฺโจะ ยถตถเ, ภาวนญฺโจะ ยถตถเ, สจฺฉิกิริยญฺโจะ ยถตถเ, สจฺจามิสมยญฺโจะ ยถตถเ, นิโรธปฏิบัติจําปกญฺโจะ ยถตถเ.

พทุโธติ : โย โส ภควา สยมญฺ อนาจริยโก ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสฺสุ ธมฺเมสฺสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพชฺฐมิ, ตตถ จ สพฺพญฺญตํ ปตฺโต พฺลสฺสุ จ วสฺสีภาวํ.

[๑๖๒] พทุโธติ : เกนตฺเถน พทุโธ ? พุชฺฐมิตา สจฺจานีติ พทุโธ. โฟเชนฺโต³³ ปชายาติ พทุโธ. สพฺพญฺญตาย พทุโธ. สพฺพทสฺสาวิตาย พทุโธ. อนนฺถเนยฺยตาย พทุโธ. วิสตีตาย³⁴ พทุโธ. ชีณาสวสงฺขาเตน พทุโธ. นินฺรูปกฺกิลสสงฺขาเตน³⁵ พทุโธ. เอกนฺตวีสฺตราโคติ พทุโธ. เอกนฺตวีสฺทโธติ พทุโธ. เอกนฺตวีสฺทโมหิตี พทุโธ. เอกนฺตนิกฺกิลสฺเสติ พทุโธ. เอกายนฺมคฺคํ คโตติ พทุโธ. เอโก อนฺตตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพทุโธติ พทุโธ. อพฺพุธิวิหตตฺตา พฺพุธิปฏิลาภา พทุโธ.

พทุโธติ : เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปีตฺรา กตํ, น ภาตฺรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ภาตฺติสาโลหิตฺเทหิ กตํ, น สมณพฺุราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตฺาหิ กตํ, วิโมกฺขนฺติกเมตํ พทุธานํ ภควนฺตฺานํ โฟธิยา มฺุเล สห สพฺพญฺญตฺวาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ พทุโธติ.

เทสิตฺาติ : อตตทมถญฺโจะ ยถตถเ ยถา พทุเชน เทสิโต. อตตสมถญฺโจะ ยถตถเ ยถา พทุเชน เทสิโต. อตตปรินิพพาปนญฺโจะ ยถตถเ ยถา พทุเชน เทสิโต ฯเปฯ นิโรธปฏิบัติจําปกญฺโจะ ยถตถเ ยถา พทุเชน เทสิโต.

โสติ : คหฺญโจะ วา โหติ ปพฺพชฺชิตฺวา.

โลโกติ : ขนฺธโลโก ฐาตุโลโก อายตฺนโลโก วิปตฺติภวโลโก วิปตฺติสมภวโลโก สมปตฺติภวโลโก สมปตฺติสมภวโลโก. เอโก โลโก, สพฺเพ สตฺตา อาหารญฺจิตฺิกา ฯเปฯ อญฺจวารส โลกา อญฺจวารส ฐาตุโย.

ปภาเสตีติ : อตตทมถญฺจํ ยถตถํ อภิสมฺพทุหตฺตา โส อิมํ โลกํ โอบาเสตี [36] ปภาเสตี. อตตสมถญฺจํ ยถตถํ อภิสมฺพทุหตฺตา โส อิมํ โลกํ โอบาเสตี [๔] ปภาเสตี. อตตปรินิพพาปนญฺจํ ยถตถํ, อภิสมฺพทุหตฺตา โส อิมํ โลกํ โอบาเสตี ฯเปฯ นิโรธปฏิบัติจําปกญฺจํ ยถตถํ อภิสมฺพทุหตฺตา โส อิมํ โลกํ โอบาเสตี ปภาเสตี.

³² อ.ม. อสญฺญตถเ

³³ อ.ม., อ. โฟเชตฺา

³⁴ อ.ม., อ. วิสฺวิตาย

³⁵ อ.ม. นินฺรูปเลปสงฺขาเตน อ. นินฺรูปติสงฺขาเตน

³⁶ อ.ม. ภาเสตี. เอมฺปริปี

อคารนฺติ : วิหาโร อพฺตมโยโค ปาสาทิ หมมียํ คฺหา.

นิสฺสํหิตํ ปลฺลํงกํ อากฺขิตฺวาติ : นิสฺสินโน โหติ ปลฺลํงกํ อากฺขิตฺวา. อุทฺฐํ กายํ ปณฺธิยาติ : อุทฺฐโก โหติ กายิ ปณฺธิโต⁴³ ปณฺธิโต.⁴⁴

ปริมุขํ สตี อุปฏฺฐเปตฺวาติ : ปริตี ปริคฺคหฺนฺนฺจิ. มุขนฺติ นิยฺยานนฺนฺจิ. สตีติ อุปฏฺฐจฺานนฺนฺจิ. เตน วุจฺจติ ปริมุขํ สตี อุปฏฺฐเปตฺวาติ.

[๑๖๕] สโตว อสฺสสตี : [45] พตฺตีสาย อากาเรหิ สโตการี โหติ. ทีฆํ อสฺสสวเสน จิตฺตสฺเสกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ภาณน สโตการี โหติ. ทีฆํ ปสฺสสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ภาณน สโตการี โหติ. รสฺสํ อสฺสสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ภาณน สโตการี โหติ. รสฺสํ ปสฺสสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ภาณน สโตการี โหติ. ๗เปฯ ปฏฺินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสสวเสน ๗เปฯ จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ภาณน สโตการี โหติ.

ปรจฺมจตฺกนินฺทเทส

[๑๖๖] กถํ ทีฆํ อสฺสสนฺโต ทีฆํ อสฺสสํมิตี ปชานาติ, ทีฆํ ปสฺสสนฺโต ทีฆํ ปสฺสสํมิตี ปชานาติ ?

ทีฆํ อสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสตี, ทีฆํ ปสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต ปสฺสสตี, ทีฆํ อสฺสสปสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสตีปิ ปสฺสสตีปิ, ทีฆํ อสฺสสปสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ฌนฺโท อุปฺปชฺชติ. ฌนฺทวเสน ตโต สฺขุมตรํ ทีฆํ อสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสตี. ฌนฺทวเสน ตโต สฺขุมตรํ ทีฆํ ปสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต ปสฺสสตี. ฌนฺทวเสน ตโต สฺขุมตรํ ทีฆํ อสฺสสปสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสตีปิ ปสฺสสตีปิ. ฌนฺทวเสน ตโต สฺขุมตรํ ทีฆํ อสฺสสปสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ปามุชฺชํ อุปฺปชฺชติ. ปามุชฺชวเสน ตโต สฺขุมตรํ ทีฆํ อสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสตี. ปามุชฺชวเสน ตโต สฺขุมตรํ ทีฆํ ปสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต ปสฺสสตี. ปามุชฺชวเสน ตโต สฺขุมตรํ ทีฆํ อสฺสสปสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสตีปิ ปสฺสสตีปิ. ปามุชฺชวเสน ตโต สฺขุมตรํ ทีฆํ อสฺสสปสฺสสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ทีฆํ อสฺสสปสฺสสํ จิตฺตํ วิวญฺญูติ, อุเปกฺขา สณฺจติ. อิมฺเห นวหากาเรหิ ทีฆํ อสฺสสปสฺสสกาโย, อุปฏฺฐจฺานํ สติ, อนุปสฺสนา ภาณนํ, กายิ อุปฏฺฐจฺานํ, โน สติ. สติ

⁴³ อ.ม., อ. จิตโต

⁴⁴ อ.ม., อ. สฺปนฺนิตโต

⁴⁵ อ.ม., อ. สโตว อสฺสสตี, สโต ปสฺสสตีติ

อุปัฏฐากำนั เจว สติ จ, ตาย สติยา เตน ภาณน ตั กายั อนุปัสสตี, เตน วุจจตี กาเย กายานุปัสสนาสตีปฏฐากานภาวนาติ.

[๑๖๗] อนุปัสสตีตี : กถั ตั กายั อนุปัสสตี ? อนิจจโต อนุปัสสตี, โน นิจจโต. ทุกขโต อนุปัสสตี, โน สุขโต. อนตตโต อนุปัสสตี, โน อตตโต. นิพพิหนตี, โน นนทตี. วิรชชตี, โน รชชตี. นิโรเธตี, โน สมุเทตี. ปฏินิสสชชตี, โน อาทียตี. อนิจจโต อนุปัสสนโต นิจจสญญั ปชหตี. ทุกขโต อนุปัสสนโต สุขสญญั ปชหตี. อนตตโต อนุปัสสนโต อตตสญญั ปชหตี. นิพพิหนโต นนทตี ปชหตี. วิรชชโต รากั ปชหตี. นิโรเธโต สมุทยั ปชหตี. ปฏินิสสชชโต อาทานั ปชหตี. เอวณตั กายั อนุปัสสตี.

ภาวนาติ : จตสเส ภาวนา : ตตถ ชาทานั ฐมมานั อนติวตตณญเจเน ภาวนา, อินุทริยานั เอกรสญเจเน ภาวนา, ตทูปควีริยวาทนญเจเน ภาวนา, อาเสวนญเจเน ภาวนา, ทีฆั อสสาสปัสสาสวเสน จิตตสเสกคคตั อวิกุเขปเป ปชานโต วิทิตา เวทนา อุปปชชชตี, วิทิตา อุปฏฐหนตี, วิทิตา อพภตถั คจจหนตี, วิทิตา สญญา อุปปชชชตี, วิทิตา อุปฏฐหนตี, วิทิตา อพภตถั คจจหนตี, วิทิตา วิตกกา อุปปชชชตี, วิทิตา อุปฏฐหนตี, วิทิตา อพภตถั คจจหนตี.

กถั วิทิตา เวทนา อุปปชชชตี, วิทิตา อุปฏฐหนตี, วิทิตา อพภตถั คจจหนตี ?

กถั เวทนาย อุปปาโท วิทิตโต โหตี ? อวิชชชสมุททยา เวทนาสมุทโยตี ปจจยสมุททยญเจเน เวทนาย อุปปาโท วิทิตโต โหตี. ตณหาสมุททยา เวทนาสมุทโยตี. กम्मสมุททยา เวทนาสมุทโยตี. ผสสสมุททยา เวทนาสมุทโยตี ปจจยสมุททยญเจเน เวทนาย อุปปาโท วิทิตโต โหตี. นิพพตติลกขณั ปัสสโตปี เวทนาย อุปปาโท วิทิตโต โหตี. เอว เวทนาย อุปปาโท วิทิตโต โหตี.

กถั เวทนาย อุปัฏฐากำนั วิทิตโต โหตี ? อนิจจโต มนสิกรโต ขยตูปฏฐากำนั วิทิตโต โหตี, ทุกขโต มนสิกรโต ภายตูปฏฐากำนั วิทิตโต โหตี, อนตตโต มนสิกรโต สญญตูปฏฐากำนั วิทิตโต โหตี. เอว เวทนาย อุปัฏฐากำนั วิทิตโต โหตี.

กถั เวทนาย อตถงคโม วิทิตโต โหตี ? อวิชชชานิโรธา เวทนานิโรธตี ปจจยนิโรธญเจเน เวทนาย อตถงคโม วิทิตโต โหตี, ตณหานิโรธา เวทนานิโรธตี ฯเปฯ กम्मนิโรธา เวทนานิโรธตี. ผสสนิโรธา เวทนานิโรธตี ปจจยนิโรธญเจเน เวทนาย อตถงคโม วิทิตโต โหตี, วิปริณามลกขณั ปัสสโตปี เวทนาย อตถงคโม วิทิตโต โหตี. เอว เวทนาย อตถงคโม วิทิตโต โหตี. เอว วิทิตา เวทนา อุปปชชชตี, วิทิตา อุปฏฐหนตี, วิทิตา อพภตถั คจจหนตี.

กถั วิทิตา สญญา อุปปชชชตี, วิทิตา อุปฏฐหนตี, วิทิตา อพภตถั คจจหนตี ?

กถั สญญาย อุปปาโท วิทิตโต โหตี ? อวิชชชสมุททยา สญญาสมุทโยตี. ปจจยสมุททยญเจเน สญญาย อุปปาโท วิทิตโต โหตี, ตณหาสมุททยา สญญาสมุทโยตี ฯเปฯ กम्मสมุททยา สญญาสมุทโยตี. ผสสสมุททยา สญญาสมุทโยตี ปจจยสมุททยญเจเน

โคจรอบๆ ปชานาตีตี : ยนต์สส อารมมณ, ตํ ตสส โคจรั. ยํ ตสส โคจรั, ตํ ตสส อารมมณ. ปชานาตีตี : ปุคฺคโล ปชานนา ปถภา.

สมนติ : อารมมณสส อูปรุจจัน สมน, จิตตสส อวิกฺเขโป สมน, จิตตสส อธิจฺจัน สมน, จิตตสส โวทาน สมน.

อตฺถเถตี : อนนฺทชฺชจฺโจะ นิกฺกิลฺลสฺสจฺโจะ โวทานจฺโจะ ปรมจฺโจะ.

ปฏฺวิชฺฌตีตี : อารมมณสส อูปรุจจันจฺจํ ปฏฺวิชฺฌตี, จิตตสส อวิกฺเขปจฺจํ ปฏฺวิชฺฌตี, จิตตสส อธิจฺจันจฺจํ ปฏฺวิชฺฌตี, จิตตสส โวทานจฺจํ ปฏฺวิชฺฌตี, เตน วุจฺจตี สมนตฺถภา ปฏฺวิชฺฌตีตี.

พลานี สโมชานตีตี : กถํ พลานี สโมชานตี ? อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยจฺเณ สทฺธาพลํ สโมชานตี, โกสฺสชฺเช อกมฺปิยจฺเณ วีริยพลํ สโมชานตี, ปมาเท อกมฺปิยจฺเณ สตีพลํ สโมชานตี, อุกฺกฺจฺเจ อกมฺปิยจฺเณ สมาริพลํ สโมชานตี, อวิกฺชฺชาย อกมฺปิยจฺเณ ปถภาพลํ สโมชานตี. อยํ ปุคฺคโล อิมานี พลานี อิมสฺมี อารมมณ สโมชานตี, เตน วุจฺจตี พลานี สโมชานตีตี. โคจรอบๆ ปชานาตีตี ฯเปฯ เตน วุจฺจตี สมนตฺถภา ปฏฺวิชฺฌตีตี.

โพชฺฌนฺเค สโมชานตีตี : กถํ โ โพชฺฌนฺเค สโมชานตี ? อูปรุจจันจฺเณ สตีสมฺโพชฺฌนฺคํ สโมชานตี, ปวีจฺยจฺเณ ฐมฺมวีจฺยสมฺโพชฺฌนฺคํ สโมชานตี, ปคฺคหฺจฺเณ วีริยสมฺโพชฺฌนฺคํ สโมชานตี, ฝรณฺจฺเณ ปีตีสมฺโพชฺฌนฺคํ สโมชานตี, อูปรุสมฺจฺเณ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌนฺคํ สโมชานตี, อวิกฺเขปจฺเณ สมาริสมฺโพชฺฌนฺคํ สโมชานตี, ปฏฺวิสฺขานจฺเณ อูปรุกฺขาสมฺโพชฺฌนฺคํ สโมชานตี, อยํ ปุคฺคโล อิม โพชฺฌนฺเค อิมสฺมี อารมมณ สโมชานตี, เตน วุจฺจตี โพชฺฌนฺเค สโมชานตีตี. โคจรอบๆ ปชานาตีตี ฯเปฯ เตน วุจฺจตี สมนตฺถภา ปฏฺวิชฺฌตีตี.

มคฺคํ สโมชานตีตี : กถํ มคฺคํ สโมชานตี? ทสฺสนจฺเณ สมนฺมาทฺธิจฺจํ สโมชานตี, อภินิโรปนจฺเณ สมนฺมาสงฺกปฺปํ สโมชานตี, ปรีคฺคหฺจฺเณ สมนฺมาวาจํ สโมชานตี, สมนฺจฺจันจฺเณ สมนฺมากมฺมนฺตํ สโมชานตี, โ วทานจฺเณ สมนฺมาอาชีวี สโมชานตี, ปคฺคหฺจฺเณ สมนฺมาวายามํ สโมชานตี, อูปรุจจันจฺเณ สมนฺมาสตี สโมชานตี, อวิกฺเขปจฺเณ สมนฺมาสมาริ สโมชานตี. อยํ ปุคฺคโล อิม มคฺคํ อิมสฺมี อารมมณ สโมชานตี, เตน วุจฺจตี มคฺคํ สโมชานตีตี. โคจรอบๆ ปชานาตีตี ฯเปฯ เตน วุจฺจตี สมนตฺถภา ปฏฺวิชฺฌตีตี.

ฐมฺเม สโมชานตีตี : กถํ ฐมฺเม สโมชานตี ? อธิปเตยฺยจฺเณ อินฺทฺริยานี สโมชานตี, อกมฺปิยจฺเณ พลานี สโมชานตี, นียฺยานจฺเณ โ โพชฺฌนฺเค สโมชานตี, เหตุจฺเณ มคฺคํ สโมชานตี, อูปรุจจันจฺเณ สตีปรุจจัน สโมชานตี, ปทหนฺจฺเณ สมนฺมปฺปชานํ สโมชานตี, อิชฺฌนฺจฺเณ อิทฺธิปาทํ สโมชานตี, ตถฺจฺเณ สจฺจํ สโมชานตี, อวิกฺเขปจฺเณ สมนํ สโมชานตี, อนฺุปรุสฺสนจฺเณ วิปฺสฺสนํ สโมชานตี, เอกฺรสฺสจฺเณ สมนฺวิปฺสฺสนํ สโมชานตี, อนตฺตวตฺตนจฺเณ ยฺคนทฺธํ สโมชานตี, สํวรฺจฺเณ สึลฺวิสุทฺธิ

เอกคัคคั อวิกุเขปป์ ปชานโต วิทิตา เวทนา อูปุชฺชนติ ฯเปฯ รสส์ อสฺสาสปฺสฺสาสวเสน
จิตฺตสฺส เอกคัคคั อวิกุเขปป์ ปชานนฺโต อินฺทริยานิ สมิธานนติ ฯเปฯ เตน วุจฺจติ
สมตฺถนฺจ ปฏฺวิวิทิตี. (๒)

[๑๗๐] ถ้า สัพพกายปฏิสังเวที อสฺสสิสฺสามีติ ลิกฺขติ, สัพพกายปฏิสังเวที
ปฺสฺสสิสฺสามีติ ลิกฺขติ ?

กาโยติ : เทว กายา นามกาโย จ รูปกาโย จ. กตโม นามกาโย ? เวทนา
สญฺญา เจตนา ผสฺโส มนสิกาโร. นามนฺจ นามกาโย จ, เย จ วุจฺจนฺติ จิตฺตสงฺขารา, อัย
นามกาโย. กตโม รูปกาโย ? จตฺตารो จ มหาภูตา จตฺตุนนฺจ มหาภูตานํ อูปาทายวรูป
อสฺสาสฺ จ ปฺสฺสาสฺ จ นิमितฺตนฺจ อูปนิพฺพณฺนา เย จ วุจฺจนฺติ กายสงฺขารา, อัย รูปกาโย.

กถนฺเต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ ? ที่หํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคัคคั อวิกุเขปป์
ปชานโต สติ อูปุชฺจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ญาณนฺ เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ. ที่หํ
ปฺสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคัคคั อวิกุเขปป์ ปชานโต สติ อูปุชฺจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน
ญาณนฺ เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ. รสส์ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคัคคั อวิกุเขปป์
ปชานโต สติ อูปุชฺจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ญาณนฺ เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ. รสส์
ปฺสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคัคคั อวิกุเขปป์ ปชานโต สติ อูปุชฺจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน
ญาณนฺ เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ.

อวชฺชโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, ปชานโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ,
ปฺสฺสโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, ปจฺจเวกฺขโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, จิตฺตํ
อริชฺชหโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, สทฺธาเย อธิมฺุจฺจโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, วิริยํ
ปคฺคณฺหโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, สตี อูปุชฺจาปยโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ,
จิตฺตํ สฺมาทฺหโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, ปญฺญาเย ปชานโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา
โหนฺติ, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานโต เต
กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, ปหาตพฺพํ ปชฺหโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, ภาเวตพฺพํ
ภาวยโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, สจฺจิกาทพฺพํ สจฺจิกโรโต เต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ.
เอวณฺเต กายา ปฏฺวิวิทิตา โหนฺติ, สัพพกายปฏิสังเวที อสฺสาสปฺสฺสาสา กาโย, อูปุชฺจัน
สติ, อนุปฺสฺสนา ญาณํ. กาโย อูปุชฺจัน, โน สติ, สติ อูปุชฺจัน เจว สติ จ, ตาย สติยา
เตน ญาณนฺ ตํ กายํ อนุปฺสฺสติ, เตน วุจฺจติ กาเย กายานุปฺสฺสนาสติปฺชฺจันภาวนาติ.

อนุปฺสฺสตีติ : ถ้า ตํ กายํ อนุปฺสฺสติ ฯเปฯ เอวํ ตํ กายํ อนุปฺสฺสติ. ภาวนาติ :
จตฺสฺโส ภาวนา ฯเปฯ อาเสวณฺญฺเจน ภาวนา.

สัพพกายปฏิสังเวที อสฺสาสปฺสฺสาสา⁴⁷ สํวรฺภูเจน สึลฺวิสุทฺธิ, อวิกุเขปฺภูเจน
จิตฺตวิสุทฺธิ, ทสฺสนฺภูเจน ทิฏฺฐิจิวิสุทฺธิ. โย ตตฺถ สํวรฺภูโจ, อัย อธิสึลฺลิกฺขา. โย ตตฺถ
อวิกุเขปฺภูโจ, อัย อธิจิตฺตลิกฺขา. โย ตตฺถ ทสฺสนฺภูโจ, อัย อธิปญฺญาลิกฺขา. อีมา ติสฺโส

⁴⁷ อ.ม., อ. อสฺสาสปฺสฺสาสา

สิกขาโย อวชฺชนโต สิกฺขติ, ชานนโต สิกฺขติ, ปสฺสนโต สิกฺขติ, ปจฺจเวกฺขนโต สิกฺขติ, จิตฺตํ อธิกฺกฺจนโต สิกฺขติ, สทฺธาย อธิมฺุจฺจนโต สิกฺขติ, วิริยํ ปคฺคณฺหนโต สิกฺขติ, สตี อฺุปฺภฺจฺเปฺนโต สิกฺขติ, จิตฺตํ สฺมาทฺหนโต สิกฺขติ, ปญฺญาย ปชานนโต สิกฺขติ, อภิญญेยฺยํ อภิชานนโต สิกฺขติ, ปริญญेยฺยํ ปริชานนโต สิกฺขติ, ปหาตพฺพํ ปชฺชนโต สิกฺขติ, ภาเวตพฺพํ ภาเวนโต สิกฺขติ, สจฺฉิกาทพฺพํ สจฺฉิกโรนโต สิกฺขติ.

สพฺพกายปฏฺฐิสฺสเวทึ อสฺสาสปสฺสาสวเสณ จิตฺตสฺส เอกคฺคตฺตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต วิทิตา เวทนา อฺุปฺปชฺชนติ ฯเปฯ สพฺพกายปฏฺฐิสฺสเวทึ อสฺสาสปสฺสาสวเสณ จิตฺตสฺส เอกคฺคตฺตํ อวิกฺเขปํ ปชานนโต อินฺทฺริยานิ สโมธานเติ ฯเปฯ เตน วุจฺจติ สฺมตถญฺจ ปฏฺฐิวุจฺจติ. (๓)

[๑๗๑] กถํ ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสสามีติ สิกฺขติ, ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสสามีติ สิกฺขติ ?

กตโม กายสงฺขารอ ? ทีฆํ อสฺสาสา กายิกา เอเต ฐมา กายปฏฺฐิทฺฐา กายสงฺขารอ, เต กายสงฺขารอ ปสฺสมภฺนโต นิโรธฺนโต วุปฺสเมนโต สิกฺขติ. ทีฆํ ปสฺสาสา กายิกา เอเต ฐมา กายปฏฺฐิทฺฐา กายสงฺขารอ, เต กายสงฺขารอ ปสฺสมภฺนโต นิโรธฺนโต วุปฺสเมนโต สิกฺขติ. รสฺสํ อสฺสาสา ฯเปฯ รสฺสํ ปสฺสาสา. สพฺพกายปฏฺฐิสฺสเวทึ อสฺสาสา. สพฺพกายปฏฺฐิสฺสเวทึ ปสฺสาสา กายิกา เอเต ฐมา กายปฏฺฐิทฺฐา กายสงฺขารอ, เต กายสงฺขารอ ปสฺสมภฺนโต นิโรธฺนโต วุปฺสเมนโต สิกฺขติ.

ยถารูเปหิ กายสงฺขารเอหิ ยา กายสฺส อานมฺนา วินมฺนา สฺนฺนมฺนา ปณฺมฺนา อิญฺชฺนา ผนฺทฺนา จลฺนา กมฺปฺนา, ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสสามีติ สิกฺขติ, ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสสามีติ สิกฺขติ. ยถารูเปหิ กายสงฺขารเอหิ ยา กายสฺส น อานมฺนา น วินมฺนา น สฺนฺนมฺนา นปฺปณฺมฺนา อนิญฺชฺนา อผนฺทฺนา อจลฺนา อกมฺปฺนา, สฺนฺตํ สฺุขมฺ ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสสามีติ สิกฺขติ, ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสสามีติ สิกฺขติ. อิติ กิร ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสสามีติ สิกฺขติ, ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสสามีติ สิกฺขติ.

เอวํ สฺนฺเต วาตฺตฺพลทฺธิยา จ ปภาวฺนา น โหติ, อสฺสาสปสฺสาสานญฺจ ปภาวฺนา น โหติ, อานาปานสฺสติยา จ ปภาวฺนา น โหติ, อานาปานสฺสติสฺมาธิสฺส จ ปภาวฺนา น โหติ, น จ ตํ⁴⁸ สฺมาปตฺตี ปณฺทิตา สฺมาปชฺชนติปิ วุจฺจฺหนติปิ, อิติ กิร ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสสามีติ สิกฺขติ, ปสฺสมภฺยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสสามีติ สิกฺขติ.

เอวํ สฺนฺเต วาตฺตฺพลทฺธิยา จ ปภาวฺนา โหติ, อสฺสาสปสฺสาสานญฺจ ปภาวฺนา โหติ, อานาปานสฺสติยา จ ปภาวฺนา โหติ, อานาปานสฺสติสฺมาธิสฺส จ ปภาวฺนา โหติ, ตถญฺ นํ สฺมาปตฺตี ปณฺทิตา สฺมาปชฺชนติปิ วุจฺจฺหนติปิ, ยถากถํ วิย เสยฺยถาปิ กํเส อากฺโฏเต ปจฺมํ โอฟาริกา สทฺธา ปวตฺตฺนติ, โอฟาริกานํ สทฺธานํ นิมิตฺตํ สฺุคฺคหิตตฺตา

⁴⁸ อ.ม. นํ ตํ

กตมา ปีติ ? ที่ผม อสฺสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต อุปฺปชฺชติ ปีติปามุชฺชํ ๔เปฯ ที่ผม ปสฺสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต อุปฺปชฺชติ ปีติปามุชฺชํ ๔เปฯ รสฺสํ อสฺสาสวเสน. รสฺสํ ปสฺสาสวเสน. สพฺพกายปฏฺฐิํเวที อสฺสาสวเสน. สพฺพกายปฏฺฐิํเวที ปสฺสาสวเสน. ปสฺสมภยํ กายสงฺขารํ อสฺสาสวเสน. ปสฺสมภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต อุปฺปชฺชติ ปีติปามุชฺชํ. ยา ปีติปามุชฺชํ อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตติ โอทคฺยํ อตตมندا จิตตสฺส, อยํ ปีติ.

กถํ สา ปีติ ปฏฺฐิตา โหติ ? ที่ผม อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฺภูจฺจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ฅาณนฺ สา ปีติ ปฏฺฐิตา โหติ. ที่ผม ปสฺสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฺภูจฺจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ฅาณนฺ สา ปีติ ปฏฺฐิตา โหติ. รสฺสํ อสฺสาสวเสน ๔เปฯ รสฺสํ ปสฺสาสวเสน. สพฺพกายปฏฺฐิํเวที อสฺสาสวเสน. สพฺพกายปฏฺฐิํเวที ปสฺสาสวเสน. ปสฺสมภยํ กายสงฺขารํ อสฺสาสวเสน. ปสฺสมภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฺภูจฺจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ฅาณนฺ สา ปีติ ปฏฺฐิตา โหติ. อวชฺชโต สา ปีติ ปฏฺฐิตา โหติ, ชานโต ๔เปฯ ปสฺสโต. ปจฺจเวกฺขโต. จิตฺตํ อธิกฺกฺขโต. สทฺถาย อธิมฺุจฺจโต. วีริยํ ปคฺคณฺหโต. สตี อุปฺภูจฺจปยโต. จิตฺตํ สมหาทโต. ปญฺญา ย ปชานโต. อภิญฺญายํ อภิชานโต. ปริญฺญายํ ปริชานโต. ปหาตพฺพํ ปชฺชโต. ภาเวตพฺพํ ภาวยโต. สจฺฉิกาทพฺพํ สจฺฉิกโรโต สา ปีติ ปฏฺฐิตา โหติ. เอวํ สา ปีติ ปฏฺฐิตา โหติ.

ปีติปฏฺฐิํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน เวทนา อุปฺภูจฺจันํ สติ, อนุปฺสฺสนา ฅาณํ. เวทนา อุปฺภูจฺจันํ, โน สติ, สติ อุปฺภูจฺจันํ เจว สติ จ, ตาย สติยา เตน ฅาณนฺ ตํ เวทณํ อนุปฺสฺสตี, เตน วุจฺจติ เวทนาสุ เวทนาอนุปฺสฺสนาสตีปฺภูจฺจันภาวนาติ.

อนุปฺสฺสตีตี : กถํ ตํ เวทณํ อนุปฺสฺสตี ? อนิจฺจโต อนุปฺสฺสตี ๔เปฯ เวนฺนตํ เวทณํ อนุปฺสฺสตี. ภาวนาติ : จตฺสโส ภาวนา ๔เปฯ อาเสวนญฺเจน ภาวนา ๔เปฯ ปีติปฏฺฐิํเวที อสฺสาสปสฺสาสานํ สัวรญฺเจน สึลวิสุทฺธิ ๔เปฯ ปีติปฏฺฐิํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต ๔เปฯ ปชานนฺโต อินฺทริยานิ สโมธานตี, เตน วุจฺจติ สมตฺถญฺจ ปฏฺฐิตฺตตี. (๑)

[๑๗๓] กถํ สุขปฏฺฐิํเวที อสฺสสึสฺสามีตี ลิกฺขตี ?

สุขนฺตี : เทว สุขานิ กายิกญฺจ สุขํ เจตสิกญฺจ สุขํ.

กตมํ กายิกํ สุขํ ? ยํ กายิกํ สาดํ กายิกํ สุขํ กายสมฺมสฺสชฺชํ สาดํ สุขํ เวทยิตํ กายสมฺมสฺสชฺชา สาดา สุขา เวทนา, อิทํ กายิกํ สุขํ. กตมํ เจตสิกํ สุขํ ? ยํ เจตสิกํ สาดํ เจตสิกํ สุขํ เจโตสมฺมสฺสชฺชํ สาดํ สุขํ เวทยิตํ เจโตสมฺมสฺสชฺชา สาดา สุขา เวทนา อิทํ เจตสิกํ สุขํ.

กถํ เต สุขา ปฏฺฐิตา โหนตี ? ที่ผม อสฺสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฺภูจฺจิตา โหติ, ตาย สติยา เตน ฅาณนฺ เต สุขา ปฏฺฐิตา โหนตี. ที่ผม

ปัสสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อฺปฺภูจิตฺตา โหติ, ตาย สติยา เตน
 ฅาณน เต สฺขา ปฏฺวิทิตฺตา โหนฺติ ฯเปฯ สจฺจิกาทพฺพํ สจฺจิกโรโต เต สฺขา ปฏฺวิทิตฺตา
 โหนฺติ. เวนฺนเต สฺขา ปฏฺวิทิตฺตา โหนฺติ. สฺขปฏฺฐิสมํเวทึ อสฺสาสปัสสาสวเสน เวทนา
 อฺปฺภูจฺานํ สติ, อนุปัสสนา ฅาณํ. เวทนา อฺปฺภูจฺานํ, โน สติ, สติ อฺปฺภูจฺานํ เจว สติ จ,
 ตาย สติยา เตน ฅาณน ตํ เวทณํ อนุปัสสตีติ, เตน วุจฺจติ เวทนาสุ เวทนานุปัสสนาสติ
 ปฏฺจฺานภาวนาติ.

อนุปัสสตีติ : กถํ ตํ เวทณํ อนุปัสสตี ? อนิจฺจโต อนุปัสสตี ฯเปฯ เวนฺนตํ เวทณํ
 อนุปัสสตี.

ภาวนาติ : จตฺสฺโส ภาวนา ฯเปฯ อาเสวนญฺเจน ภาวนา. สฺขปฏฺฐิสมํเวทึ
 อสฺสาสปัสสาสฺานํ สํวรฺญฺเจน สึลวิสุทฺธิ ฯเปฯ สฺขปฏฺฐิสมํเวทึ อสฺสาสปัสสาสวเสน จิตตสฺส
 เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต ฯเปฯ ปชานนฺโต อินฺทฺริยานิ สโมฅาเนติ, เตน วุจฺจติ
 สมตถญฺจ ปฏฺวิชฺฌตีติ. (๒)

[๑๗๔] กถํ จิตตสฺงฺขารปฏฺฐิสมํเวทึ อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, จิตตสฺงฺขารปฏฺฐิสมํเวทึ
 ปัสสสิสฺสามีติ สิกฺขติ ?

กตโม จิตตสฺงฺขารอ ? ที่สมํ อสฺสาสวเสน สญฺญา จ เวทนา จ เจตสิกฺกา, เอเต
 ฅมฺมา จิตตปฏฺวิพฺพชา จิตตสฺงฺขารา. ที่สมํ ปัสสาสวเสน สญฺญา จ เวทนา จ เจตสิกฺกา,
 เอเต ฅมฺมา จิตตปฏฺวิพฺพชา จิตตสฺงฺขารา ฯเปฯ สฺขปฏฺฐิสมํเวทึ อสฺสาสวเสน. สฺขปฏฺฐิสมํเวทึ
 ปัสสาสวเสน สญฺญา จ เวทนา จ เจตสิกฺกา, เอเต ฅมฺมา จิตตปฏฺวิพฺพชา จิตตสฺงฺขารา; อยํ
 จิตตสฺงฺขารอ.

กถํ เต จิตตสฺงฺขารอ ปฏฺวิทิตฺตา โหนฺติ ? ที่สมํ อสฺสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ
 อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อฺปฺภูจิตฺตา โหติ, ตาย สติยา เตน ฅาณน เต จิตตสฺงฺขารอ
 ปฏฺวิทิตฺตา โหนฺติ. ที่สมํ ปัสสาสวเสน จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อฺปฺภูจิตฺตา
 โหติ, ตาย สติยา เตน ฅาณน เต จิตตสฺงฺขารอ ปฏฺวิทิตฺตา โหนฺติ ฯเปฯ สจฺจิกาทพฺพํ
 สจฺจิกโรโต เต จิตตสฺงฺขารอ ปฏฺวิทิตฺตา โหนฺติ. เวนฺนเต จิตตสฺงฺขารอ ปฏฺวิทิตฺตา โหนฺติ.
 จิตตสฺงฺขารปฏฺฐิสมํเวทึ อสฺสาสปัสสาสวเสน เวทนา อฺปฺภูจฺานํ สติ, อนุปัสสนา ฅาณํ,
 เวทนา อฺปฺภูจฺานํ, โน สติ, สติ อฺปฺภูจฺานํ เจว สติ จ, ตาย สติยา เต ฅาณน ตํ เวทณํ
 อนุปัสสตีติ, เตน วุจฺจติ เวทนาสุ เวทนานุปัสสนาสติปฏฺจฺานภาวนาติ.

อนุปัสสตีติ : กถํ ตํ เวทณํ อนุปัสสตี ? อนิจฺจโต อนุปัสสตี ฯเปฯ เวนฺนตํ เวทณํ
 อนุปัสสตี.

ภาวนาติ : จตฺสฺโส ภาวนา ฯเปฯ อาเสวนญฺเจน ภาวนา. จิตตสฺงฺขารปฏฺฐิสมํเวทึ
 อสฺสาสปัสสาสฺานํ สํวรฺญฺเจน สึลวิสุทฺธิ ฯเปฯ จิตตสฺงฺขารปฏฺฐิสมํเวทึ อสฺสาสปัสสาสวเสน
 จิตตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต ฯเปฯ ปชานนฺโต อินฺทฺริยานิ สโมฅาเนติ, เตน วุจฺจติ
 สมตถญฺจ ปฏฺวิชฺฌตีติ. (๓)

[๑๗๕] กถํ ปัสสสมภยํ จิตตสงขารํ อสสสิสสามีติ สิกขติ, ปัสสสมภยํ จิตตสงขารํ ปัสสสิสสามีติ สิกขติ ?

กตโม จิตตสงขารो ? ที่หํ อสสาสวเสน สญญา จ เวทนา จ เจตสิกกา เอเต ฌมมา จิตตปฏิพททา จิตตสงขารวา, เต จิตตสงขารे पससमभनतो निरोधेनोโต वुपसमेनोโต सिकखति. ที่หं ปัสสาสวเสน สญญา จ เวทนา จ เจตสิกกา เอเต ฌมมา จิตตปฏิพททา จิตตสงขารวา, เต จิตตสงขารे पससमभनतो निरोधेनोโต वुपसमेनोโต सिकखति. จิตตสงขारं ปฏิสง्वेति अससासवसेन. जित्तसंगखारं प्रतिस्वेति पससासवसेन सญญา ज वेत्तना ज जेतसिका एते ฌมมา จิตตปฏิพททา จิตตสงขารวา, เต จิตตสงขารे पससमभनतो निरोधेनोโต वुपसमेनोโต सिकखति. पससमभयं जित्तसंगखारं अससासपससासवसेन वेत्तना उप्पुजानं สति, अनुपससना धानं, वेत्तना उप्पुजानं, โน สति, สति उप्पुजानं जेव सति ज, ताय सतिया तेन धाणेन तं वेत्तनं अनुपससतीति, तेन वुज्जति वेत्तनासु वेत्तनानुपससनासतिप्पुजानभावनाति.

อนุปัสสตีติ : กถํ ตं वेत्तनं अनुปัสสตีติ ๕เปย เอนนตं वेत्तनं अनुปัสสตีติ.

ภาวนาติ : จตสโส ภาวนา ๕เปย อาเสวนญฺเจน ภาวนา. ปัสสสมภยํ จิตตสงขารํ อสสาสปัสสาसानํ สํวรญฺเจน สีสวิสุทฺธิ ๕เปย ปัสสสมภยํ จิตตสงขารํ อสสาสปัสสาสวเสน จิตตสฺส เอกคคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต ๕เปย ปชานนโต อินฺทฺริยานิ สโมธานาติ, तेन वुज्जति समत्तद्येव प्रविशुद्धतीति. (๕)

อภฺจ อนุปัสสเน ภาณานิ อภฺจ จ อุปฺปจฺจานานุสฺสตีโย จตตาริ สุตตฺตฺนฺตฺติกวตฺตฺตฺนฺนิ เวत्तนาสุ เวत्तนาอนุปัสสนาย.

ภาณวาโร

ตติยจตุกกนิตฺเทศ

[๑๗๖] กถํ จิตตปฏิสง्वेति อสสสิสสามีติ สิกขติ, จิตตปฏิสง्वेति ปัสสสิสสามีติ สิกขติ ?

กตมํ ตํ จิตตํ ? ที่หํ อสสาสวเสน วิญญาณํ จิตตํ. ยํ จิตตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺทริ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญญาณํ วิญญาณกฺขนฺโห ตชฺชา⁵¹มโนวิญญาณธาทู. ที่หं ปัสสาสวเสน ๕เปย ปัสสสมภยํ จิตตสงขารํ อสสาสวเสน. ปัสสสมภยํ จิตตสงขารํ ปัสสาสวเสน วิญญาณํ จิตตํ. ยํ จิตตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺทริ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญญาณํ วิญญาณกฺขนฺโห ตชฺชา มโนวิญญาณธาทู; อิทํ จิตตํ.

กถํ ตํ จิตตํ ปฏิวิทิตํ โหติ ? ที่หํ อสสาสวเสน จิตตสฺส เอกคคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฺปจฺจิตา โหติ, ตाय สตिया เตน ภาณเนน ตํ จิตตํ ปฏิวิทิตํ โหติ. ที่หं ปัสสาสวเสน จิตตสฺส เอกคคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฺปจฺจิตา โหติ, ตाय สตिया เตน ภาณเนน ตํ จิตตํ ปฏิวิทิตํ โหติ ๕เปย สจฺจิกาทพฺพํ สจฺจิกโรโต ตํ จิตตํ ปฏิวิทิตํ โหติ.

⁵¹ ส., อ. ตชฺชมาโน. เอวมฺปริปี

จตุตถจตุกกนิทเทโส

[๑๘๐] กถํ อธิจจานุปัสสี อสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ, อธิจจานุปัสสี ปสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ ?

อธิจจนฺติ กิ อธิจจํ? ปญฺจกฺขนฺธา อธิจจา. เกนตเถเนน อธิจจา? อฺปปาทวยฺญฺเจเนน อธิจจา. ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อฺพทํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, วยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, อฺพทพฺพยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ ? ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อฺพทํ ปสฺสนฺโต ปญฺจวิสฺติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ ฯเปฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อฺพทพฺพยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺญาสํ ลกฺขณานิ ปสฺสติ.

รูปํ อธิจจานุปัสสี อสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ, รูปํ อธิจจานุปัสสี ปสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ, เวทนาย ฯเปฯ สญฺญาเย. สงฺขารेषฺสุ. วิญฺญาเณ. จกฺขุสฺมि ฯเปฯ ชรามรเณน อธิจจานุปัสสี อสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ. อธิจจานุปัสสี อสฺสสฺสปสฺสสฺสวเสน ฌมฺมา อฺปปญฺจานํ สติ. อนุปสฺสนา ฌานํ, ฌมฺมา อฺปปญฺจานํ, โน สติ, สติ อฺปปญฺจานํ เจว สติ จ, ตาย สติยา เตน ฌาเณน เต ฌมฺเม อนุปสฺสตีติ, เตน วุจฺจติ ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปสฺสนา สติปฺปญฺจานภาวนา.

อนุปสฺสตีติ : กถํ เต ฌมฺเม อนุปสฺสติ ฯเปฯ เวนฺนเต ฌมฺเม อนุปสฺสติ.

ภาวนาติ : จตฺสฺโส ภาวนา ฯเปฯ อาเสวณฺญฺเจเนน ภาวนา, อธิจจานุปัสสี อสฺสสฺสปสฺสสฺसानํ สํวรฺญฺเจเนน สึลวิสุทฺธิ ฯเปฯ อธิจจานุปัสสี อสฺสสฺสปสฺสสฺสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺกเขปํ ปชานโต ฯเปฯ ปชานนฺโต อธิทฺริยานิ สมิธานนฺติ, เตน วุจฺจติ สมตฺถญฺจ ปฏฺวิชฺฌตีติ. (๑)

กถํ วิราคานุปัสสี อสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ, วิราคานุปัสสี ปสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ ?

รูปํ อาทินวํ ทิสฺวา รูปวิราเค ฌนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมฺุตโต, จิตฺตํ จสฺส สฺวาทิฏฺฐิจิตฺตํ, รูปํ วิราคานุปัสสี อสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ, รูปํ วิราคานุปัสสี ปสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ, เวทนาย ฯเปฯ สญฺญาเย. สงฺขารेषฺสุ. วิญฺญาเณ. จกฺขุสฺมि ฯเปฯ ชรามรเณน อาทินวํ ทิสฺวา ชรามรณฺวิราเค ฌนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมฺุตโต, จิตฺตํ จสฺส สฺวาทิฏฺฐิจิตฺตํ, ชรามรเณน วิราคานุปัสสี อสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ, ชรามรเณน วิราคานุปัสสี ปสฺสสิสฺสามีติ สิग्ghติ. วิราคานุปัสสี อสฺสสฺสปสฺสสฺสวเสน ฌมฺมา อฺปปญฺจานํ สติ, อนุปสฺสนา ฌานํ, ฌมฺมา อฺปปญฺจานํ, โน สติ, สติ อฺปปญฺจานํ เจว สติ จ. ตาย สติยา เตน ฌาเณน เต ฌมฺเม อนุปสฺสตีติ, เตน วุจฺจติ ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปสฺสนาสติปฺปญฺจานภาวนาติ.

อนุปสฺสตีติ : กถํ เต ฌมฺเม อนุปสฺสติ ฯเปฯ เวนฺนเต ฌมฺเม อนุปสฺสติ.

ภาวนาติ : จตฺสฺโส ภาวนา ฯเปฯ อาเสวณฺญฺเจเนน ภาวนา, วิราคานุปัสสี อสฺสสฺสปสฺสสฺसानํ สํวรฺญฺเจเนน สึลวิสุทฺธิ ฯเปฯ วิราคานุปัสสี อสฺสสฺสปสฺสสฺสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺกเขปํ ปชานโต ฯเปฯ ปชานนฺโต อธิทฺริยานิ สมิธานนฺติ, เตน วุจฺจติ สมตฺถญฺจ ปฏฺวิชฺฌตีติ.

กถํ นิโรธานุปัสสี อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, นิโรธานุปัสสี ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ ?

รูปํ อาทินวํ ทิสฺวา รูปนิโรธํ ฉนฺนทฺชาโต โหติ สทฺธาธิมุตฺโต, จิตฺตํ จสฺส สฺวาริกฺขจิตฺตํ, รูปํ นิโรธานุปัสสี อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, รูปํ นิโรธานุปัสสี ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, เวทนาย ๗เปฯ สญฺญาเย. สงฺขารेषฺสุ. วิญฺญาเณ. จกฺขุสฺมึ ๗เปฯ ชรามรเณ อาทินวํ ทิสฺวา ชรามรณนิโรธํ ฉนฺนทฺชาโต โหติ สทฺธาธิมุตฺโต, จิตฺตํ จสฺส สฺวาริกฺขจิตฺตํ, ชรามรเณ นิโรธานุปัสสี อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, ชรามรเณ นิโรธานุปัสสี ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ.

[๑๘๑] กติหากาเรหิ อวิชฺชาย อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ ?
ปญฺจหากาเรหิ อวิชฺชาย อาทินโว โหติ, อญฺจหากาเรหิ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ.

กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อวิชฺชาย อาทินโว โหติ? อนิจฺจญฺเณ อวิชฺชาย อาทินโว โหติ, ทุกฺขญฺเณ อวิชฺชาย อาทินโว โหติ, อนตฺตญฺเณ อวิชฺชาย อาทินโว โหติ, สนฺดาปญฺเณ อวิชฺชาย อาทินโว โหติ, วิปริณามญฺเณ อวิชฺชาย อาทินโว โหติ; อิมเอหิ ปญฺจหากาเรหิ อวิชฺชาย อาทินโว โหติ.

กตเมหิ อญฺจหากาเรหิ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ ? นิทานนิโรธเณ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, สมุทฺยนิโรธเณ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, ชาตินิโรธเณ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, อาหารนิโรธเณ⁶⁰ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, เหตุนิโรธเณ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, ปจฺจยนิโรธเณ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, ฌาณุปปาเทน อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, นิโรธุปฺปฏฺจาเนน อวิชฺชา นิรุชฺฌติ. อิมเอหิ อญฺจหากาเรหิ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ. อิมเอหิ ปญฺจหากาเรหิ อวิชฺชาย อาทินวํ ทิสฺวา อิมเอหิ อญฺจหากาเรหิ อวิชฺชานิโรธํ ฉนฺนทฺชาโต โหติ สทฺธาธิมุตฺโต, จิตฺตํ จสฺส สฺวาริกฺขจิตฺตํ, อวิชฺชาย นิโรธานุปัสสี อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, อวิชฺชาย นิโรธานุปัสสี ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ.

กติหากาเรหิ สงฺขารेषฺสุ อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ สงฺขารานํ นิรุชฺฌนฺติ ๗เปฯ กติหากาเรหิ วิญฺญาเณ อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ วิญฺญาณํ นิรุชฺฌติ. กติหากาเรหิ นามรูปํ อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ นามรูปํ นิรุชฺฌติ. กติหากาเรหิ สฬายตเน อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ สฬายตนํ นิรุชฺฌติ. กติหากาเรหิ ผสฺเส อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ ผสฺโส นิรุชฺฌติ. กติหากาเรหิ เวทนาย อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ เวทนาย นิรุชฺฌติ. กติหากาเรหิ ตณฺหา อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ ตณฺหานํ นิรุชฺฌติ. กติหากาเรหิ อูปาทานํ อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ อูปาทานํ นิรุชฺฌติ. กติหากาเรหิ ภเว อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ ภเว นิรุชฺฌติ. กติหากาเรหิ ชาตียา อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ ชาตินํ นิรุชฺฌติ. กติหากาเรหิ ชรามรเณ อาทินโว โหติ, กติหากาเรหิ ชรามรณํ นิรุชฺฌติ ? ปญฺจหากาเรหิ ชรามรเณ อาทินโว โหติ, อญฺจหากาเรหิ ชรามรณํ นิรุชฺฌติ.

กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ ชรามรเณ อาทินโว โหติ ? อนิจฺจญฺเณ ชรามรเณ อาทินโว โหติ, ทุกฺขญฺเณ ๗เปฯ อนตฺตญฺเณ. สนฺดาปญฺเณ. วิปริณามญฺเณ ชรามรเณ อาทินโว โหติ; อิมเอหิ ปญฺจหากาเรหิ ชรามรเณ อาทินโว โหติ.

⁶⁰ อ.ม., อ. ปภวนิโรธเณ

อธิศีลสิกขา. โย ตตถ อวิกฺเขปฺภูโจ, อຍ် อธิจิตฺตสิกขา. โย ตตถ ทสฺสนฺภูโจ, อຍ်
อธิปญฺญาสิกขา. อิมာ ติสฺโส สิกขาโย อာวชฺชนฺโต สิกฺขติ, ชานนฺโต สิกฺขติ ฯเปฯ
สจฺจิกาตພຸພິ ສຈຈິກໂຣນໂຕ ສິກຂຕິ.

ปฏินิสฺสคฺคานຸປສຸສີ ອສສາສປສສາສວເສນ ຈິຕຕສຸສ ເອກຄຸຕຕໍ ອວິກເຂປໍ ປຊານໂຕ
ວິທິຕາ ເວທນາ ອຸປປຸຊນຸຕິ, ວິທິຕາ ອຸປຸຊນຸຕິ, ^[62] ອພກຕຕໍ ດຈຈນຸຕິ ະເປຯ ປຸນິສສຄຸ
ນຸປສຸສີ ອສສາສປສສາສວເສນ ຈິຕຕສຸສ ເອກຄຸຕຕໍ ອວິກເຂປໍ ⁶³ປຊານໂຕ ະເປຯ ^໓ ປຊານນຸໂຕ
ອິນຸທຣິຍານິ ສໂມຣາເນຕິ, ໂຄຈຣບຸຈ ປຊານາຕິ, ສມຕຸຄບຸຈ ປຸວິວິຊມຕິ, ພລານິ ສໂມຣາເນຕິ,
ໂພຊຸມງເຄ ສໂມຣາເນຕິ, ມຄຸຄໍ ສໂມຣາເນຕິ, ຣມເມ ສໂມຣາເນຕິ, ໂ ດຈຣບຸຈ ປຊານາຕິ,
ສມຕຸຄບຸຈ ປຸວິວິຊມຕິ.

ອິນຸທຣິຍານິ ສໂມຣາເນຕິຕິ : ກຄໍ ອິນຸທຣິຍານິ ສໂມຣາເນຕິ ? ອຕິໂມກຸຊເສນ
ສທຸຕິນຸທຣິຍໍ ສໂມຣາເນຕິ ະເປຯ ຕເນ ວຸຈຈຕິ ສມຕຸຄບຸຈ ປຸວິວິຊມຕິຕິ. (๕)

ອຸຸຈ ອນຸປສຸສເນ ຄາຄານິ ອຸຸຈ ຈ ອຸປຸຊານຸສຸສຕິໂຍ ຈຕຕາຣິ ສຸຕຕນຸຕິກວຕຸຄຸນິ
ຣມເມສຸ ຣມມານຸປສຸສນາຍ. ອິມານິ ພຕຕິສ ສໂຕກາຣິສຸ ຄາຄານິ.

ສໂຕກາຣິຄາຄານິທຸເທໂສ ປບຸຈໂມ.

๖. ຄາຄານິສຸກກນິທຸເທໂສ

[๑๘๓] ກຕມານິ ຈຕຸວິສຕິ ສມາຕິວເສນ ຄາຄານິ ? ທີ່ໝໍ ອສສາສວເສນ ຈິຕຕສຸສ
ເອກຄຸຕຕາ ອວິກເຂປໍ ສມາຕິ, ທີ່ໝໍ ປສສາສວເສນ ຈິຕຕສຸສ ເອກຄຸຕຕາ ອວິກເຂປໍ ສມາຕິ ະເປຯ
ວິໂມຈຍໍ ຈິຕຕໍ ອສສາສວເສນ ຈິຕຕສຸສ ເອກຄຸຕຕາ ອວິກເຂປໍ ສມາຕິ ະເປຯ ອິມານິ ຈຕຸວິສຕິ
ສມາຕິວເສນ ຄາຄານິ. (๑)

ກຕມານິ ທຸວສຕຕຕິ ວິປສຸສນາວເສນ ຄາຄານິ ? ທີ່ໝໍ ອສສາສໍ ອນິຈຈໂຕ
ອນຸປສຸສນຸເສນ ວິປສຸສນາ, ທຸກຸຂໂຕ ອນຸປສຸສນຸເສນ ວິປສຸສນາ, ອນຕຕໂຕ ອນຸປສຸສນຸເສນ
ວິປສຸສນາ. ທີ່ໝໍ ປສສາສໍ ອນິຈຈໂຕ ອນຸປສຸສນຸເສນ ວິປສຸສນາ, ທຸກຸຂໂຕ ອນຸປສຸສນຸເສນ
ວິປສຸສນາ, ອນຕຕໂຕ ອນຸປສຸສນຸເສນ ວິປສຸສນາ ະເປຯ ວິໂມຈຍໍ ຈິຕຕໍ ອສສາສໍ. ວິໂມຈຍໍ ຈິຕຕໍ
ປສສາສໍ ອນິຈຈໂຕ ອນຸປສຸສນຸເສນ ວິປສຸສນາ, ທຸກຸຂໂຕ ອນຸປສຸສນຸເສນ ວິປສຸສນາ, ອນຕຕໂຕ
ອນຸປສຸສນຸເສນ ວິປສຸສນາ; ອິມານິ ທຸວສຕຕຕິ ວິປສຸສນາວເສນ ຄາຄານິ. (๒)

ກຕມານິ ອຸຸຈ ນິພຸທິທາຄາຄານິ ? ອນິຈຈານຸປສຸສີ ອສສາສໍ ຍຄາກຸຕຕໍ ສານາຕິ
ປສສຕິຕິ ນິພຸທິທາຄາຄານິ, ອນິຈຈານຸປສຸສີ ປສສາສໍ ຍຄາກຸຕຕໍ ສານາຕິ ປສສຕິຕິ ນິພຸທິທາຄາຄານິ
ະເປຯ ປຸນິສສຄຸຄານຸປສຸສີ ອສສາສໍ ຍຄາກຸຕຕໍ ສານາຕິ ປສສຕິຕິ ນິພຸທິທາຄາຄານິ, ປຸນິສສຄຸຄາ
ນຸປສຸສີ ປສສາສໍ ຍຄາກຸຕຕໍ ສານາຕິ ປສສຕິຕິ ນິພຸທິທາຄາຄານິ; ອິມານິ ອຸຸຈ ນິພຸທິທາຄາຄານິ.
(๓)

⁶² ຄ.ມ., ອິ. ວິທິຕາ

⁶³ -^໓ ຄ.ມ. ອຍໍ ປາໂຈ ນ ທິສສຕິ

กตมานิ อฏฺฐ นิพพิทานุโลเม ภาณานิ ? อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสาสํ ภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ปณฺณวา นิพพิทานุโลเม ภาณํ อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสาสํ ภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 นิพพิทานุโลเม ภาณํ ๗เปฯ ปฏฺนิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสํ ภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 นิพพิทานุโลเม ภาณํ. ปฏฺนิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสํ ภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 นิพพิทานุโลเม ภาณํ. อิมานิ อฏฺฐ นิพพิทานุโลเม ภาณานิ. (๔)

กตมานิ อฏฺฐ นิพพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิภาณานิ ? อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสาสํ
 ปฏฺสิงฺขา สนฺติฏฺฐนา ปณฺณวา นิพพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิภาณํ. อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสาสํ
 ปฏฺสิงฺขา สนฺติฏฺฐนา ปณฺณวา นิพพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิภาณํ ๗เปฯ อิมานิ อฏฺฐ
 นิพพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิภาณานิ. (๕)

กตมานิ เอกวีสฺติ วิมุตฺติสฺสุเข ภาณานิ? โสตาปตฺตฺตฺตฺตฺตฺต สกฺกายทฺธิฏฺฐิจฺยา
 ปหฺนิตฺตา สมฺมุจฺฉินฺนตฺตา อฺปปชฺชติ วิมุตฺติสฺสุเข ภาณํ. วิจฺจิจฺฉาย ปหฺนิตฺตา
 สมฺมุจฺฉินฺนตฺตา อฺปปชฺชติ วิมุตฺติสฺสุเข ภาณํ. สฺลพฺพตฺตฺตฺตฺต ๗เปฯ ทฺธิฏฺฐานุสฺยสฺส
 วิจฺจิจฺฉานุสฺยสฺส ปหฺนิตฺตา สมฺมุจฺฉินฺนตฺตา อฺปปชฺชติ วิมุตฺติสฺสุเข ภาณํ.
 สกฺทาคามิมคฺเคน โ อฬาริกสฺส กามราคสฺสญฺโฆชนสฺส ๗เปฯ ปฏฺสิมสฺสญฺโฆชนสฺส
 โฬฬาริกสฺส กามราคานุสฺยสฺส ปฏฺสิมานุสฺยสฺส ปหฺนิตฺตา สมฺมุจฺฉินฺนตฺตา อฺปปชฺชติ
 วิมุตฺติสฺสุเข ภาณํ. อนาคามิมคฺเคน อณฺุสฺสทฺตสฺส กามราคสฺสญฺโฆชนสฺส ๗เปฯ
 ปฏฺสิมสฺสญฺโฆชนสฺส อณฺุสฺสทฺตสฺส กามราคานุสฺยสฺส ปฏฺสิมานุสฺยสฺส ปหฺนิตฺตา
 สมฺมุจฺฉินฺนตฺตา อฺปปชฺชติ วิมุตฺติสฺสุเข ภาณํ. อรหฺตฺตมคฺเคน รฺฐปฺรากลฺส อรฺฐปฺรากลฺส
 มานสฺส อฺพทฺตจฺจสฺส อวิชฺชาย มานานุสฺยสฺส จ ภวราคานุสฺยสฺส วิชฺชานุสฺยสฺส ปหฺนิตฺตา
 สมฺมุจฺฉินฺนตฺตา อฺปปชฺชติ วิมุตฺติสฺสุเข ภาณํ. อิมานิ เอกวีสฺติ วิมุตฺติสฺสุเข ภาณานิ. โสฬส
 วตฺตุกํ อานาปานสฺสทิสฺมาธิ ภาวยโต สมฺมิกานิ อิมานิ เทว ภาณสฺตานิ อฺปปชฺชนฺติ. (๖)

อานาปานสฺสติกฺกา นิฏฺฐิตา.

๓. อานาปานัสสติกถา ว่าด้วยสติกำหนดลมหายใจเข้าลมหายใจออก

๑. คณนวาระ

วาระว่าด้วยกรรมับ

[๑๕๒] เมื่อพระโยคาวจรเจริญสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติอันมีวัตถุ ๑๖ ญาณเกินกว่า ๒๐๐ ย่อมเกิดขึ้น (คือ) ญาณในธรรมที่เป็นอันตราย ๘ ญาณในธรรมที่เป็นอุปการะ ๘ ญาณในอุปกิเลส ๑๘ ญาณในไวทธาน ๑๓ ญาณในการทำ สติ ๓๒ ญาณด้วยอำนาจสมาธิ ๒๔ ญาณด้วยอำนาจวิปัสสนา ๗๒ นิพพิทาญาณ ๘ นิพพิทานุโลมญาณ ๘ นิพพิทาปฏิบัติสัทธินิพพิทาญาณ ๘ ญาณในวิมุตตिसุข ๒๑

ญาณในธรรมที่เป็นอันตราย ๘ และญาณในธรรมที่เป็นอุปการะ ๘ เป็นอย่างไร คือ

กามฉันทะ	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	เนกขัมมะ	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
พยาบาท	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	อพยาบาท	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
ถีนมิทธะ	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	อาโลกัสถัญญา	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
อุทธัจจะ	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	อวิกเขปะ	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
วิจิกิจฉา	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	ธัมมวัตถาน	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
อวิชชา	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	ญาณ	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
อordi	เป็นอันตรายต่อสมาธิ	ปามุชชะ	เป็นอุปการะแก่สมาธิ
อกุศลธรรมทั้งปวงเป็นอันตรายต่อสมาธิ กุศลธรรมทั้งปวงเป็นอุปการะแก่สมาธิ			
ญาณในธรรมที่เป็นอันตราย ๘ และญาณในธรรมที่เป็นอุปการะ ๘ เหล่านี้			

คณนวาระที่ ๑ จบ

๒. โสฬสญาณนิตเทส

แสดงญาณ ๑๖

[๑๕๓] จิตที่ฟุ้งซ่านและจิตที่สงบ ย่อมดำรงอยู่ในธรรมที่มีสภาวะเดียว และย่อมหมดจดจากนิวรณ์ด้วยอาการ ๑๖ อย่างนี้

ธรรมที่มีสภาวะเดียวเหล่านั้น อะไรบ้าง คือ

๑. เนกขัมมะ(การหลีกออกจากกาม) เป็นสภาวะเดียว
๒. อพยาบาท(ความไม่คิดร้าย) เป็นสภาวะเดียว
๓. อาโลกัสถัญญา(ความหมายรู้แสงสว่าง) เป็นสภาวะเดียว
๔. อวิกเขปะ(ความไม่ฟุ้งซ่าน) เป็นสภาวะเดียว
๕. ธัมมวัตถาน(การกำหนดธรรม) เป็นสภาวะเดียว
๖. ญาณ(ความรู้) เป็นสภาวะเดียว
๗. ปามุชชะ(ความปราโมทย์) เป็นสภาวะเดียว
๘. กุศลธรรมทั้งปวง เป็นสภาวะเดียว

บทว่า **นิวรณ์** อธิบายว่า นิวรณ์เหล่านั้น อะไรบ้าง คือ

๑. กามฉันทะ (ความพอใจในกาม) เป็นนิวรณ์

๒. พยาบาท (ความคิดร้าย) เป็นนิวรรณ์
๓. ถีนมิทระ (ความหดหู่และเซื่องซึม) เป็นนิวรรณ์
๔. อุทัจจกุกุจจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) เป็นนิวรรณ์
๕. วิจิกิจฉา (ความล่งเลงสงสัย) เป็นนิวรรณ์
๖. อวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง) เป็นนิวรรณ์
๗. อรติ (ความไม่ยินดี) เป็นนิวรรณ์
๘. อกุศลธรรมทั้งปวง เป็นนิวรรณ์

บทว่า **นิวรรณ์** อธิบายว่า ชื่อว่านิวรรณ์ เพราะมีความหมายว่าอย่างไร

คือ ชื่อว่านิวรรณ์ เพราะมีความหมายว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

ธรรมเครื่องนำออกเหล่านั้น เป็นอย่างไร

คือ เนกขัมมะเป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมนอก ด้วยเนกขัมมะนั้น กามฉันทะ เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมนไม่รู้จัก เนกขัมมะที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกกามฉันทะนั้นกั้นไว้ เพราะเหตุนี้ กามฉันทะจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

อพยาบาท เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมนอก ด้วยอพยาบาทนั้น พยาบาท เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมนไม่รู้จัก อพยาบาทที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกพยาบาทนั้นกั้นไว้ เพราะเหตุนี้ พยาบาทจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

อาโลกัสถัญญา เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมนอก ด้วยอาโลกัสถัญญานั้น ถีนมิทระ เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมนไม่รู้จักอาโลกัสถัญญาที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกถีนมิทระ นั้นกั้นไว้ เพราะเหตุนี้ ถีนมิทระจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

อวิกเขปะ เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมนอกด้วย อวิกเขปะนั้น อุทัจจจะ เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมนไม่รู้จัก อวิกเขปะที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกอุทัจจจะนั้นกั้นไว้ เพราะเหตุนี้ อุทัจจจะจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

ธัมมวัตถาน เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมนอก ด้วยธัมมวัตถานนั้น วิจิกิจฉา เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมนไม่รู้จักธัมมวัตถานที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกวิจิกิจฉา นั้นกั้นไว้ เพราะเหตุนี้ วิจิกิจฉาจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

ญาน เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมนอกด้วย ญานนั้น อวิชชาเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมนไม่รู้จักญานที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกอวิชชานั้นกั้นไว้ เพราะเหตุนี้ อวิชชาจึงชื่อว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

ปามุชชะ เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมนอกด้วย ปามุชชะนั้น อรติ เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออกและบุคคลย่อมนไม่รู้จักปามุชชะ ที่เป็นธรรมเครื่องนำออก

ของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกอรตินั้นกั้นไว้ เพราะเหตุนี้ อรติจึงถือว่าเป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

กุศลธรรมแม่ทั้งปวง เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะและพระอริยะย่อมออกด้วยกุศลธรรมเหล่านั้น อกุศลธรรมแม่ทั้งปวง เป็นเครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก และบุคคลย่อมไม่รู้จักกุศลธรรมที่เป็นธรรมเครื่องนำออกของพระอริยะ เพราะเป็นผู้ถูกอกุศลธรรมเหล่านั้นกั้นไว้ เพราะเหตุนี้ อกุศลธรรมแม่ทั้งปวงจึงถือว่าเป็น เครื่องกั้นธรรมเครื่องนำออก

เมื่อพระโยคาวจรผู้มีจิตหมดจดจากนิรวรณเหล่านี้ เจริญสมาธิที่ประกอบด้วย อานาปานสติอันมีวัตถุ ๑๖ ความที่จิตตั้งมั่นเป็นไปเพียงชั่วขณะย่อมมีได้

โสฬสญาณนิทเทสที่ ๒ จบ

๓. อุปกิเลสญาณนิทเทส

แสดงญาณในอุปกิเลส

ปฐมจักกะ

หมวดหก ที่ ๑

[๑๕๔] อุปกิเลส ๑๘ เหล่าไหนย่อมเกิดขึ้น

คือ เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจเข้าที่ฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด⁶⁴ จิตที่ถึงความฟุ้งซ่านในภายใน ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจออกที่ฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด จิตที่ถึงความฟุ้งซ่านในภายนอก ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

ความเป็นไปแห่งต้นหาคือความติดใจหวังลมหายใจเข้า ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

ความเป็นไปแห่งต้นหาคือความติดใจหวังลมหายใจออก ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

ความหลงในการได้ลมหายใจออกของพระโยคาวจรผู้ถูกลมหายใจเข้าครอบงำ ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

ความหลงในการได้ลมหายใจเข้าของพระโยคาวจรผู้ถูกลมหายใจออกครอบงำ ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

สติไปตามลมหายใจเข้า ๑

สติไปตามลมหายใจออก ๑

ความหวัง (ลมหายใจเข้า) ที่ฟุ้งซ่านภายใน ๑

ความหวัง (ลมหายใจออก) ที่ฟุ้งซ่านภายนอก ๑

(ความหลงในการได้ลมหายใจออก

ของพระโยคาวจรผู้ถูกลมหายใจเข้าครอบงำ ๑

ความหลงในการได้ลมหายใจเข้า

ของพระโยคาวจรผู้ถูกลมหายใจออกครอบงำ ๑)

อุปกิเลส ๖ ประการนี้เป็นอันตราย

ต่อสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติ

⁶⁴ ฐานเบื้องต้น หมายถึงปลายจมูกหรือริมฝีปาก ฐานท่ามกลาง หมายถึงทักขิ ฐานที่สุด หมายถึงสะดือ (ช.ป.อ. (บาลี)

และเป็นเหตุให้จิตของพระโยคาวจร
 ผู้หวั่นไหวไม่หลุดพ้น
 พระโยคาวจรทั้งหลายยังไม่เข้าใจวิโมกข์
 จึงสมควรเชื่อบุคคลอื่น ฉะนั้นแล

ทุติยฉกัะ

หมวดหก ที่ ๒

[๑๕๕] เมื่อพระโยคาวจรค้ำนั่งถึงนิมิต จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า นี่เป็น อันตราย
 ต่อสมาธิ

เมื่อพระโยคาวจรค้ำนั่งถึงลมหายใจเข้า จิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต นี่เป็นอันตรายต่อสมาธิ
 เมื่อพระโยคาวจรค้ำนั่งถึงนิมิต จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก นี่เป็นอันตรายต่อ
 สมาธิ

เมื่อพระโยคาวจรค้ำนั่งถึงลมหายใจออก จิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต นี่เป็นอันตรายต่อ
 สมาธิ

เมื่อพระโยคาวจรค้ำนั่งถึงลมหายใจเข้า จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก นี่เป็น
 อันตรายต่อสมาธิ

เมื่อพระโยคาวจรค้ำนั่งถึงลมหายใจออก จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า นี่เป็น
 อันตรายต่อสมาธิ

เมื่อค้ำนั่งถึงนิมิต จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า
 เมื่อค้ำนั่งถึงลมหายใจเข้า จิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต
 เมื่อค้ำนั่งถึงนิมิต จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก
 เมื่อค้ำนั่งถึงลมหายใจออก จิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิมิต
 เมื่อค้ำนั่งถึงลมหายใจเข้า จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก
 เมื่อค้ำนั่งถึงลมหายใจออก จิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า

อุปกิเลส ๖ ประการนี้ เป็นอันตราย
 ต่อสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติ

และเป็นเหตุให้จิตของพระโยคาวจร
 ผู้หวั่นไหวไม่หลุดพ้น
 พระโยคาวจรทั้งหลายยังไม่เข้าใจวิโมกข์
 จึงสมควรเชื่อบุคคลอื่น ฉะนั้นแล

ทุติยฉกัะ

หมวดหก ที่ ๓

[๑๕๖] จิตที่แล่นไปในอตีตารมณฺ์ ตกไปข้างฝ่ายฟุ้งซ่าน ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ
 จิตที่หวังอนาคตารมณฺ์ถึงความกวัดแกว่ง ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ
 จิตที่หุดหุตตกไปข้างฝ่ายเกียจคร้าน ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ
 จิตที่มีความเพียวกล้ำ ตกไปข้างฝ่ายอุทัจจะ ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ
 จิตที่น้อมรับตกไปข้างฝ่ายกำหนด ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ
 จิตที่ผละออกตกไปข้างฝ่ายพยาบาท ย่อมเป็นอันตรายต่อสมาธิ

จิตที่แล่นไปตามอติदारมณ

จิตที่หวังอนาคตารมณ

จิตที่หดหู่ จิตที่มีความเพียรกล้า

จิตที่นุ่มนวล จิตที่ผละออก ย่อมไม่ตั้งมั่น

อุปกิเลส ๖ ประการนี้ เป็นอันตราย

ต่อสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติ

เป็นเหตุให้บุคคลผู้มีความดำริเศร้าหมอง

ไม่รู้ชัดซึ่งอริจิต ฉะนั้นแล

[๑๕๗] เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจเข้าที่ฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่านใน

ภายใน

เมื่อพระโยคาวจรใช้สติไปตามลมหายใจออกที่ฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่านใน

ภายนอก

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะความเป็นไปแห่ง ตัณหาคือ

ความติดใจหวังลมหายใจเข้า

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะความเป็นไปแห่ง ตัณหาคือ

ความติดใจหวังลมหายใจออก

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร ผู้ถูกลม

หายใจเข้าครอบงำ เป็นผู้หลงในการได้ลมหายใจออก

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร ผู้ถูกลม

หายใจออกครอบงำ เป็นผู้หลงในการได้ลมหายใจเข้า

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร ผู้คำนึงถึง

นิमित มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร ผู้คำนึงถึงลม

หายใจเข้า มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิमित

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร ผู้คำนึงถึง

นิमित มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร ผู้คำนึงถึงลม

หายใจออก มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่นิमित

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร ผู้คำนึงถึงลม

หายใจเข้า มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจออก

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะพระโยคาวจร ผู้คำนึงถึงลม

หายใจออก มีจิตกวัดแกว่งอยู่ที่ลมหายใจเข้า

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตแล่นไปตามอติदारมณ

ตกไปข้างฝ่ายฟุ้งซ่าน

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตหวังอนาคตามณ์ ถึงความกวัดแกว่ง

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตหลุดออกไป ข้างฝ่ายเกียจคร้าน

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตมีความเพียรกล้า ตกไปข้างฝ่ายอุทัจจะ

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตโน้มรับ ตกไปข้างฝ่ายกำหนด

กายและจิตย่อมกระสับกระส่าย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตผละออก ตกไปข้างฝ่ายพยาบาท

ผู้ใดไม่บำเพ็ญ ไม่เจริญอานาปานสติ

กายและจิตของผู้นั้นย่อมหวั่นไหว

กายและจิตของผู้นั้นย่อมดิ้นรน

ส่วนผู้ใดบำเพ็ญ เจริญอานาปานสติดีแล้ว

กายและจิตของผู้นั้นย่อมไม่หวั่นไหว

กายและจิตของผู้นั้นย่อมไม่ดิ้นรน ฉะนั้นแล

อนึ่ง เมื่อพระโยคาวจรผู้มึจิตหมดจดจากนิรวรณเหล่านั้น เจริญสมาธิที่ประกอบ ด้วยอานาปานสติอันมีวิตถุ ๑๖ ความที่จิตตั้งมั่นเป็นไปเพียงชั่วขณะย่อมมีได้ อุปกิเลส ๑๘ ประการนี้ย่อมเกิดขึ้น

อุปกิเลสญาณนิทเทสที่ ๓ จบ

๔. โวทานญาณนิทเทส

แสดงญาณในโวทาน

[๑๕๘] ญาณในโวทาน ๑๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. จิตที่แล่นไปตามอดีตารมณฺ์ ตกไปข้างฝ่ายฟุ้งซ่าน พระโยคาวจรละจิตนั้นแล้วตั้งจิตไว้มั่นในฐานหนึ่ง

๒. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้

๓. จิตที่หวังอนาคตามณฺ์ถึงความกวัดแกว่ง พระโยคาวจรเว้นจิตนั้นแล้วโน้มจิตไปในฐานะนั้น

๔. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้

๕. จิตที่หลุด ตกไปข้างฝ่ายเกียจคร้าน พระโยคาวจรยกจิตนั้นไว้แล้ว ละความเกียจคร้าน

๖. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้

๗. จิตที่มีความเพียรกล้า ตกไปข้างฝ่ายอุทัจจะ พระโยคาวจรข่มจิตนั้น แล้วละอุทัจจะ

๘. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้

๙. จิตโน้มรับ ตกไปข้างฝ่ายกำหนด พระโยคาวจรรู้ทันจิตนั้นแล้ว ละความกำหนด

๑๐. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้
๑๑. จิตผละออก ตกไปข้างฝ่ายพยาบาล พระโยคาวจรู้ทันจิตนั้นแล้วละพยาบาล
๑๒. จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่านแม้ด้วยอาการอย่างนี้
๑๓. จิตบริสุทธิ์ผุดผ่องถึงสภาวะเดียว ด้วยฐานะ ๖ ประการ⁶⁵นี้

ธรรมที่มีสภาวะเดียวเหล่านั้น เป็นอย่างไร

คือ ความปรากฏแห่งการบริจาคตาน เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่ง สมณินิมิต เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งลักษณะความเสื่อม เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งความดับ เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งการบริจาคตานของ บุคคลผู้น้อมใจไปในจาคะทั้งหลาย เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งสมณินิมิตของ บุคคลผู้ประกอบในอธิจิตทั้งหลาย เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งลักษณะความเสื่อมของบุคคลผู้เจริญวิปัสสนาทั้งหลาย เป็นสภาวะเดียว ความปรากฏแห่งความดับของพระอริยบุคคลทั้งหลาย เป็นสภาวะเดียว

จิตที่ถึงสภาวะเดียวด้วยฐานะ ๔ นี้ ย่อมเป็นจิตที่มีปฏิปทาหมจดจ ฝ่องใส เจริญงอกงามด้วยอุเบกขา และถึงความรำเริงด้วยญาณ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน อะไรเป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน อะไรเป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน

คือ ความหมจดจแห่งปฏิปทาเป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน ความเพิ่มพูน อุเบกขาเป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน ความรำเริงเป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน

ความหมจดจแห่งปฏิปทาที่เป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน มีลักษณะเท่าไร

คือ มีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่

๑. จิตหมจดจจากอันตรายแห่งฌานนั้น
๒. จิตดำเนินไปสู่สมณินิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะเป็นจิตหมจดจ
๓. จิตแล่นไปในสมณินิมิตนั้น เพราะเป็นจิตดำเนินไปแล้ว

จิตหมจดจจากอันตราย ๑ จิตดำเนินไปสู่สมณินิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะเป็นจิตหมจดจ ๑ จิตแล่นไปในสมณินิมิตนั้น เพราะเป็นจิตดำเนินไปแล้ว ๑ ความ หมจดจแห่งปฏิปทาที่เป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌานมีลักษณะ ๓ ประการนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ ปฐมฌานเป็นฌานมีความงามในเบื้องต้นและถึงพร้อมด้วยลักษณะ

ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน มีลักษณะเท่าไร

คือ มีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่

๑. พังเฉยจิตที่หมจดจ
๒. พังเฉยจิตที่ดำเนินไปในสมณะ
๓. พังเฉยความปรากฏในสภาวะเดียว

ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌานพังเฉยจิตที่หมจดจ ๑ พังเฉยจิตที่ดำเนินไปในสมณะ ๑ พังเฉยความปรากฏในสภาวะเดียว ๑ ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็น

⁶⁵ ฐานะ ๖ ประการ หมายถึงข้อที่ ๑ กับข้อที่ ๒ จัดเป็นฐานะที่หนึ่ง, ข้อที่ ๓ กับข้อที่ ๔ จัดเป็นฐานะที่สอง, ข้อที่ ๕ กับข้อที่ ๖ จัดเป็นฐานะที่สาม, ข้อที่ ๗ กับข้อที่ ๘ จัดเป็นฐานะที่สี่, ข้อที่ ๙ กับข้อที่ ๑๐ จัดเป็น ฐานะที่ห้า, ข้อที่ ๑๑ กับข้อที่ ๑๒ จัดเป็นฐานะที่หก

ท่ามกลางแห่งปฐมฌาน มีลักษณะ ๓ ประการนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปฐมฌานเป็น ฌานมีความงามในท่ามกลางและถึงพร้อมด้วยลักษณะ

ความร่าเริงที่เป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน มีลักษณะเท่าไร

คือ **มีลักษณะ ๔ ประการ** ได้แก่

๑. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในปฐมฌานนั้นไม่ล่วงเลยกัน

๒. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

๓. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป

๔. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ความร่าเริงที่เป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน มีลักษณะ ๔ ประการนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปฐมฌานมีความงามในที่สุดและถึงพร้อมด้วยลักษณะ

จิตที่ถึงความสงบไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วย ลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข การอธิษฐานจิต สัทธา วิริยะ สติ สมภา และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งทุติยฌาน อะไรเป็นท่ามกลางแห่งทุติยฌาน อะไรเป็น ที่สุดแห่ง ทุติยฌาน

คือ ความหมัดจดแห่งปฏิบัติเป็นเบื้องต้นแห่งทุติยฌาน ความเพิ่มพูนอุเบกขา เป็น ท่ามกลางแห่งทุติยฌาน ความร่าเริงเป็นที่สุดแห่งทุติยฌาน ฯลฯ

จิตที่ถึงความสงบไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยปีติ สุข การอธิษฐานจิต สัทธา วิริยะ สติ สมภา และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งตติยฌาน อะไรเป็นท่ามกลางแห่งตติยฌาน อะไรเป็น ที่สุดแห่ง ตติยฌาน ฯลฯ

จิตที่ถึงความสงบไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยสุข การอธิษฐานจิต สัทธา วิริยะ สติ สมภา และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งจตุตถฌาน อะไรเป็นท่ามกลางแห่งจตุตถฌาน อะไรเป็นที่สุด แห่งจตุตถฌาน ฯลฯ

จิตที่ถึงความสงบไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยอุเบกขา การอธิษฐานจิต สัทธา วิริยะ สติ สมภา และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอากาสนัญจายตนสมาบัติ อะไรเป็นท่ามกลางแห่ง อากาสนัญ จายตนสมาบัติ อะไรเป็นที่สุดแห่งอากาสนัญจายตนสมาบัติ ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งวิญญาณัญจายตนสมาบัติ ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอากิญจัญญายตนสมาบัติ ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งเนวสัจญานาสัจญายตนสมาบัติ อะไรเป็นท่ามกลาง แห่งเนวสัจญานาสัจญายตนสมาบัติ อะไรเป็นที่สุดแห่งเนวสัจญานาสัจญายตนสมาบัติ ฯลฯ

จิตที่ถึงความเป็นไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยอุเบกขา การอธิษฐานจิต ฯลฯ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอนิจจานุสัสสนา อะไรเป็นท่ามกลางแห่งอนิจจานุสัสสนา อะไรเป็นที่สุดแห่งอนิจจานุสัสสนา ฯลฯ

จิตที่ถึงความเป็นไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข การอธิษฐานจิต สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งทุกขานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอนัตตานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งนิพพิทานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งวิราคานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งนิโรธานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งขยานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งวยานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งวิปริณามานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอนิมิตตานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอัปปณิหิตานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งสุญญตานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอธิปัญญาธัมมวิปัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งยถาภูตญาณทัสสนะ ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอาทีนวานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งปฏิสังขานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งวิภูฏานานุสัสสนา ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งโสดาปัตติมรรค ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งสกทาคามีมรรค ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอนาคามีมรรค ฯลฯ

อะไรเป็นเบื้องต้นแห่งอรหัตตมรรค อะไรเป็นท่ามกลางแห่งอรหัตตมรรค อะไรเป็นที่สุดแห่งอรหัตตมรรค

ความหมดจดแห่งปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้นแห่งอรหัตตมรรค ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งอรหัตตมรรค ความร่าเริงที่เป็นที่ สุดแห่งอรหัตต-มรรค ความหมดจดแห่งปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้นแห่งอรหัตตมรรค มีลักษณะเท่าไร

คือ มีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่

๑. จิตหมดจดจากอันตรายแห่งภวานั้น

๒. จิตดำเนินไปสู่สมณนิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะเป็นจิตหมดจด

๓. จิตแล่นไปในสมณนิมิตนั้น เพราะเป็นจิตดำเนินไปแล้ว

จิตหมดจดจากอันตราย ๑ จิตดำเนินไปสู่สมณนิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะ เป็นจิตหมดจด ๑ จิตแล่นไปในสมณนิมิตนั้น เพราะเป็นจิตดำเนินไปแล้ว ๑ ความ หมดจดแห่งปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้นแห่งอหัตตมรรค มีลักษณะ ๓ ประการนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อหัตตมรรคเป็นธรรมมีความงามในเบื้องต้น และถึงพร้อมด้วยลักษณะ

ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งอหัตตมรรค มีลักษณะเท่าไร

คือ **มีลักษณะ ๓ ประการ** ได้แก่

๑. เฟงเฉยจิตที่หมดจด
๒. เฟงเฉยจิตที่ดำเนินไปในสมณะ
๓. เฟงเฉยความปรากฏในสภาวะเดียว

ความเพิ่มพูนอุเบกขาที่เป็นท่ามกลางแห่งอหัตตมรรคเฟงเฉยจิตที่หมดจด ๑ เฟงเฉยจิตที่ดำเนินไปในสมณะ ๑ เฟงเฉยความปรากฏในสภาวะเดียว ๑ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อหัตตมรรคเป็นธรรมมีความงามในท่ามกลางและถึงพร้อมด้วยลักษณะ

ความร่าเริงที่เป็นที่สุดแห่งอหัตตมรรค มีลักษณะเท่าไร

คือ **มีลักษณะ ๔ ประการ** ได้แก่

๑. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในอหัตตมรรคนั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป

๔. ความร่าเริงเพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ความร่าเริงที่เป็นที่สุดแห่งอหัตตมรรค มีลักษณะ ๔ ประการนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อหัตตมรรคเป็นธรรมมีความงามในที่สุดและถึงพร้อมด้วยลักษณะ

จิตที่ถึงความสงบไป ๓ ประการ มีความงาม ๓ ประการ ถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๑๐ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นจิตที่ถึงพร้อมด้วยวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข การอธิษฐานจิต สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และถึงพร้อมด้วยปัญญา

[๑๕๙] นิมิต ลมหายใจเข้าหายใจออก

ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว

เพราะไม่รู้ธรรม ๓ ประการ จึงไม่ได้ภาวนา

นิมิต ลมหายใจเข้าหายใจออก

ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว

เพราะรู้ธรรม ๓ ประการ จึงได้ภาวนา ฉะนั้นแล

ธรรม ๓ ประการนี้ ไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว เป็นธรรมไม่ปรากฏ จิตไม่ถึงความฟุ้งซ่าน ประธานปรากฏ ให้ประโยชน์สำเร็จและบรรลุผลพิเศษ เป็นอย่างไร

คือ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่เขาวางไว้บนพื้นดินที่ราบเรียบ บุรุษใช้เลื่อยตัดต้นไม้ขึ้น ตั้งสติไว้ที่พื้นเลื่อยที่ถูกต้นไม้ไ้ ไม่ได้ใส่ใจถึงพื้นเลื่อยที่มาหรือที่ไป พื้นเลื่อยที่มาหรือที่ไปจะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ ประธานปรากฏ ให้ประโยชน์สำเร็จและบรรลุผลพิเศษ นิมิต ที่ผูกจิตไว้ เหมือน

ต้นไม้ที่เขาวางไว้บนพื้นดินที่ราบเรียบ ลมหายใจเข้าหายใจออกเหมือนพินเลื่อย ภิกษุนั่งตั้งสติไว้ มั่นที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปาก ไม่ได้ใส่ใจถึงลม หายใจเข้าหายใจออกที่เข้ามาหรือออกไป ลมหายใจเข้าหายใจออก ที่เข้ามาหรือ ออกไปจะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ ประธานปรากฏ ให้ประโยคสำเร็จและบรรลุผลพิเศษ เหมือนนุชั่งตั้งสติไว้ที่พินเลื่อยที่ถูกต้นไม้ ไม่ได้ใส่ใจถึงพินเลื่อยที่มากหรือที่ไป พินเลื่อยที่มากหรือที่ไปจะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ ประธานปรากฏ ให้ประโยคสำเร็จและบรรลุผลพิเศษ ฉะนั้น

ประธาน เป็นอย่างไร

คือ กายและจิตของภิกษุผู้มีความเพียร ย่อมควรแก่การงาน นี้เป็นประธาน

ประโยค เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุผู้มีความเพียร ย่อมละอุปกิเลส⁶⁶ได้ วิตกย่อมสงบไป นี้เป็นประโยค

ผลพิเศษ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุผู้มีความเพียรย่อมละสังโยชน์นี้ได้ อนุสัยย่อมถึงความพินาศไป นี้เป็นผลพิเศษ ธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียวอย่างนี้ และธรรม ๓ ประการนี้ จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้ จิตไม่ถึงความฟุ้งซ่าน ประธานปรากฏ ให้ประโยคสำเร็จและบรรลุผลพิเศษ

[๑๖๐] บุคคลใด ภาวนาอานาปานสติดีแล้ว บริบูรณ์แล้ว

อบรมแล้วตามลำดับ ตามสภาวะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้

บุคคลนั้นย่อมทำให้โลกนี้ให้สว่างไสว

เหมือนดวงจันทร์พ้นจากหมอก ฉะนั้น

คำว่า **อานะ** อธิบายว่า ลมหายใจเข้า ไม่ใช่ลมหายใจออก

คำว่า **อปานะ** อธิบายว่า ลมหายใจออก ไม่ใช่ลมหายใจเข้า สติเข้าไปตั้งอยู่ที่ลมหายใจเข้าหายใจออก ผู้ใดหายใจเข้า สติย่อมปรากฏแก่ผู้นั้น ผู้ใดหายใจออก สติย่อมปรากฏแก่ผู้นั้น

คำว่า **บริบูรณ์แล้ว** อธิบายว่า ชื่อว่าบริบูรณ์แล้ว เพราะมีความหมายว่าถือเอา รอบ ชื่อว่าบริบูรณ์แล้ว เพราะมีความหมายว่ารวมไว้ ชื่อว่าบริบูรณ์แล้ว เพราะมีความหมายว่าเต็มรอบแล้ว

คำว่า **ภาวนา...ดีแล้ว** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นใน ภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน

๒. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

๓. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป

๔. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ความหมายแห่งภาวนา ๔ ประการนี้ เป็นอันภิกษุนั้นทำให้เป็นดูจยาน ทำให้เป็นที่ตั้งน้อมไป อบรมแล้ว ปรารภเสมอดีแล้ว

⁶⁶ อุปกิเลส หมายถึงนิรวรณ (ช.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๕๙/๙๒)

คำว่า **ทำให้เป็นดูจยาน** อธิบายว่า ภิกษุเหล่านั้นหวังในธรรมใด ๆ ย่อมเป็นผู้ถึงความชำนาญ มีกำลัง⁶⁷ ถึงความแก่ล่วงล้ำในธรรมนั้น ๆ ธรรมเหล่านั้นเป็นธรรมที่เนื่องด้วยความคำนึงถึง เนื่องด้วยความหวัง เนื่องด้วยมนสิการ เนื่องด้วยจิตตูปบาท เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ทำให้เป็นดูจยาน

คำว่า **ทำให้เป็นที่ตั้ง** อธิบายว่า จิตตั้งมั่นดีในวัตถุใด ๆ สติก็ปรากฏดีใน วัตถุนั้น ๆ หรือสติปรากฏดีในวัตถุใด ๆ จิตก็ตั้งมั่นดีในวัตถุนั้น ๆ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ทำให้เป็นที่ตั้ง

คำว่า **น้อมไป** อธิบายว่า จิตน้อมไปด้วยอาการใด ๆ สติก็หมุนไปตาม (คุมอยู่) ด้วยอาการนั้น ๆ ก็หรือว่า สติหมุนไปด้วยอาการใด ๆ จิตก็น้อมไปด้วยอาการนั้น ๆ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า น้อมไป

คำว่า **อบรมแล้ว** อธิบายว่า ชื่อว่าอบรมแล้ว เพราะมีความหมายว่า ถือเอารอบ ชื่อว่าอบรมแล้ว เพราะมีความหมายว่ารวมไว้ ชื่อว่าอบรมแล้ว เพราะมีความหมายว่าเต็มรอบ ภิกษุกำหนดถือน้อมด้วยสติ ย่อมชนะบาปอกุศลธรรมได้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อบรมแล้ว

คำว่า **ปรารภเสมอดีแล้ว** อธิบายว่า ภาวนา ๔ อย่าง ภิกษุปรารภเสมอดีแล้ว คือ

๑. ปรารภเสมอดีแล้ว เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดใน ภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน

๒. ปรารภเสมอดีแล้ว เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน

๓. ปรารภเสมอดีแล้ว เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมนั้นเข้าไป

๔. ปรารภเสมอดีแล้ว เพราะเพิกถอนกิเลสทั้งหลายซึ่งเป็นข้าศึกแก่ธรรมนั้น

[๑๖๑] คำว่า **เสมอดี** อธิบายว่า ความเสมอก็คือ ความเสมอดีก็มี

ความเสมอ เป็นอย่างไร

คือ กุศลธรรมทั้งหลายอันไม่มีโทษ เกิดในธรรมนั้น เป็นฝ่ายแห่งความตรัสรู้ นี้ชื่อว่าความเสมอ

ความเสมอดี เป็นอย่างไร

คือ ความดับอารมณ์แห่งธรรมเหล่านั้นเป็นนิพพาน นี้ชื่อว่าความเสมอดี

ก็ความเสมอและความเสมอดี ดังนี้ ภิกษุเหล่านั้นรู้แล้ว เห็นแล้ว ทราบแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ถูกต้องแล้วด้วยปัญญา ความเพียรภิกษุเหล่านั้นปรารภแล้ว ไม่ย่อหย่อน สติตั้งมั่น ไม่หลงลืม กายสงบไม่กระสับกระส่าย จิตตั้งมั่นเป็นเอกัคคตารมณ์ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปรารภเสมอดีแล้ว

คำว่า **อบรมแล้วตามลำดับ** อธิบายว่า ภิกษุเหล่านั้นอบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติข้อหลัง ๆ ตามลำดับ อบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติ ข้อหลัง ๆ ตามลำดับ อบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติข้อหลัง ๆ ตามลำดับ ฯลฯ อบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติข้อหลัง

⁶⁷ มีกำลัง ในที่นี้หมายถึงมีกำลังคือสมณะและวิปัสสนา (ช.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๖๐/๙๓)

ๆ ตามลำดับ อบรม อานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจลมหายใจออกสั้น ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติ ข้อหลัง ๆ ตามลำดับ ฯลฯ อบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติข้อหลัง ๆ ตามลำดับ อบรมอานาปานสติข้อต้น ๆ ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก ก็ชื่อว่าอบรมอานาปานสติข้อหลัง ๆ ตามลำดับ อานาปานสติอันมีวัตถุ ๑๖ แม้ทั้งปวงอาศัยกัน ภาิกษุณนั้นอบรมแล้วและอบรมแล้วตามลำดับ เพราะเหตุฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า อบรมแล้วตามลำดับ

คำว่า **ตามสภาวะ** อธิบายว่า ตามสภาวะมีความหมาย ๑๐ อย่าง คือ

๑. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าฝึกตน
๒. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าสงบตน
๓. ตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้บริณีพพาน
๔. ตามสภาวะที่มีความหมายว่ารู้ยิ่ง
๕. ตามสภาวะที่มีความหมายว่ากำหนดรู้
๖. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าละ
๗. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าเจริญ
๘. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าทำให้แจ้ง
๙. ตามสภาวะที่มีความหมายว่าตรัสรู้สัจจะ
๑๐. ตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้ตั้งอยู่ในนิโรธ

คำว่า **พระพุทธเจ้า** อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นพระสยัมภู ไม่มี ครูอาจารย์ ได้ตรัสรู้สัจจะในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนด้วยพระองค์เอง ทรงบรรลุ ความเป็นพระสัมพันธัญญ์ในสัจจะนั้นและถึงความเป็นผู้ทรงชำนาญในพลญาณทั้งหลาย

[๑๖๒] คำว่า **พระพุทธเจ้า** อธิบายว่า **ชื่อว่าพระพุทธเจ้า** เพราะมีความหมายว่าอย่างไร คือ

- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะตรัสรู้สัจจะทั้งหลายแล้ว
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงทำหมู่อสัตว์ให้ตรัสรู้
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นพระสัมพันธัญญ์
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้เห็นธรรมทั้งปวง
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะไม่มีคนอื่นแนะนำ
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้เบิกบาน
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นพระชีณาสพ
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ปราศจากอุปกิเลส
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากราคะโดยสิ้นเชิง
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากโทสะโดยสิ้นเชิง
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากโมหะโดยสิ้นเชิง
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะเสด็จถึงทางสายเอก
- ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์เดียว

ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะทรงเป็นผู้ขจัดความไม่รู้ได้แล้ว เพราะทรงเป็นผู้ได้ เฉพาะซึ่งความรู้

คำว่า **พระพุทธเจ้า** นี้ มีใช้พระชนนีทรงตั้ง มีใช้พระชนกทรงตั้ง มีใช้พระภาคาทรงตั้ง มีใช้พระภคินีทรงตั้ง มีใช้มิตรอำมาตย์ตั้ง มีใช้พระญาติสาโลหิตทรงตั้ง มีใช้สมณพราหมณ์ตั้ง มีใช้เทวดาตั้ง

คำว่า **พระพุทธเจ้า** นี้ เป็นวิโมกข์ขันติกนาม⁶⁸ เป็นสังคิกขาบัญญัติ⁶⁹ของพระ ผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เกิดขึ้นพร้อมกับการทรงได้เฉพาะซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ ที่โคนต้นโพธิ์ รวมความว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น⁷⁰

คำว่า **ทรงแสดงไว้** อธิบายว่า ตามสภาวะที่มีความหมายว่าฝึกตน ชื่อว่า พระพุทธเจ้า ทรงแสดงไว้ตามสภาวะ ตามสภาวะที่มีความหมายว่าสงบตน ชื่อว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตามสภาวะ ตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้บริณีพพานชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตามสภาวะ ฯลฯ ตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้ตั้งอยู่ในนิโรธ ชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตามสภาวะ

คำว่า **บุคคลนั้น** อธิบายว่า ผู้ที่เป็นคฤหัสถ์ หรือผู้ที่เป็นบรรพชิต

คำว่า **โลก** อธิบายว่า ชั้นธโลก ธาตุโลก อายตนโลก วิบัติติวาโลก วิบัติตีสัมภวโลก สัมปัตติวาโลก สัมปัตตติวิภาวโลก

โลก ๑ คือ สัตว์โลกทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร ฯลฯ

โลก ๑๘ คือ ธาตุ ๑๘

คำว่า **ให้สว่างไสว** อธิบายว่า บุคคลนั้นทำโลกนี้ให้สว่างไสว แจ่มแจ้ง เพราะเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะตามสภาวะที่มีความหมายว่าฝึกตน ทำโลกนี้ให้สว่างไสว แจ่มแจ้ง เพราะเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะตามสภาวะที่มีความหมายว่าสงบตน ทำโลกนี้ให้สว่างไสว แจ่มแจ้ง เพราะเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้บริณีพพาน ฯลฯ ทำโลกนี้ให้สว่างไสว แจ่มแจ้ง เพราะเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะตามสภาวะที่มีความหมายว่ายังตนให้ตั้งอยู่ในนิโรธ

คำว่า **เหมือนดวงจันทร์พ้นจากหมอก** อธิบายว่า กิเลสเหมือนหมอก อริยญาณเหมือนดวงจันทร์ ภิกษุเหมือนจันทิมเทพบุตร ภิกษุพ้นจากกิเลสทั้งปวงแล้ว ทำโลกนี้ให้สว่างไสว เปล่งปลั่ง และรุ่งเรือง เหมือนดวงจันทร์พ้นจากหมอก พ้นจากควันและธุลี พ้นจากฝ้ามืดอราหู ทำโอกาสโลกให้สว่างไสว เปล่งปลั่ง และ รุ่งเรืองฉะนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าววว่า เหมือนดวงจันทร์พ้นจากหมอก

ญาณในไวทาน ๑๓ ประการนี้

ไวทานญาณนิตเทศที่ ๔ จบ

ภาณวารจบ

⁶⁸ วิโมกข์ขันติกนาม หมายถึงพระนามที่เกิดในที่สุดแห่งอรหัตตผล (ช.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๖๒/๑๐๐)

⁶⁹ สังคิกขาบัญญัติ หมายถึงการทำให้แจ้งซึ่งอรหัตตผล อีกนัยหนึ่งคือบัญญัติที่เกิดด้วยการทำให้แจ้งซึ่งธรรมทั้งปวง (ช.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๖๒/๑๐๐)

⁷⁰ ช.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๒/๕๕๑-๕๕๒

๕. สโตการิฎฐานนิตเทศ

แสดงญาณในการทำสติ

[๑๖๓] ญาณในการทำสติ ๓๒ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในที่นั่งไปสู่อากัฏฐิ ไปสูโคณไม้กัฏฐิ ไปสู่เรือนว่างกัฏฐิ นั่งคู้บัลลังก์^{๗๑} ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ภิกษุนั้นมีสติหายใจเข้ามีสติหายใจออก คือ

๑. เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว
๒. เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว
๓. เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น
๔. เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น
๕. สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้า”
๖. สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก”
๗. สำเนียงกว่า “เราระงับกายสังขารหายใจเข้า”
๘. สำเนียงกว่า “เราระงับกายสังขารหายใจออก”
๙. สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้ปิติหายใจเข้า”
๑๐. สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้ปิติหายใจออก”
๑๑. สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้สุขหายใจเข้า”
๑๒. สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้สุขหายใจออก”
๑๓. สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจเข้า”
๑๔. สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจออก”
๑๕. สำเนียงกว่า “เราระงับจิตตสังขารหายใจเข้า”
๑๖. สำเนียงกว่า “เราระงับจิตตสังขารหายใจออก”
๑๗. สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้จิตหายใจเข้า”
๑๘. สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้จิตหายใจออก”
๑๙. สำเนียงกว่า “เราทำจิตให้บันเทิงหายใจเข้า”
๒๐. สำเนียงกว่า “เราทำจิตให้บันเทิงหายใจออก”
๒๑. สำเนียงกว่า “เราตั้งจิตไว้หายใจเข้า”
๒๒. สำเนียงกว่า “เราตั้งจิตไว้หายใจออก”
๒๓. สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตหายใจเข้า”
๒๔. สำเนียงกว่า “เราเปลื้องจิตหายใจออก”
๒๕. สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้า”
๒๖. สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจออก”
๒๗. สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้า”
๒๘. สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออก”
๒๙. สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้า”
๓๐. สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับไปหายใจออก”
๓๑. สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า”

^{๗๑} นั่งคู้บัลลังก์ หมายถึงนั่งพับขาเข้าหากันทั้ง ๒ ข้าง ซึ่งเรียกว่า นั่งขัดสมาธิ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๔๕)

๓๒. สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก”

[๑๖๔] คำว่า **ใน** นี้ อธิบายว่า ในความเห็นนี้ คือ ในความถูกใจนี้ ความพอใจนี้ ความยึดถือนี้ ธรรมนี้ วินัยนี้ ธรรมวินัยนี้ ปาพจน์นี้ พรหมจรรย์นี้ สัตถุศาสน์นี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ ใน

คำว่า **ภิกษุ** อธิบายว่า ภิกษุผู้เป็นกัลยาณปุถุชน พระเสขะ หรือเป็นพระอรหันต์ ผู้มีธรรมไม่กำเริบ

คำว่า **ป่า** อธิบายว่า สถานที่ทุกแห่งนอกจากเสนาเขื่อนออกไป สถานที่นั้น ทั้งหมด ชื่อว่าป่า

คำว่า **โคนไม้** อธิบายว่า อาสนะของภิกษุซึ่งจัดไว้ที่โคนไม้ คือ เตี้ยง ตั่ง ฟูก เสื่ออ่อน ท่อนหนัง เครื่องลาดทำด้วยหญ้า เครื่องลาดทำด้วยใบไม้ หรือเครื่องลาดทำด้วยฟาง ภิกษุยืนเดิน นั่ง หรือนอนที่อาสนะนั้น

คำว่า **ว่าง** อธิบายว่า เป็นสถานที่ไม่พลุกพล่านด้วยใคร ๆ จะเป็นคฤหบดี หรือบรรพชิต

คำว่า **เรือน** อธิบายว่า วิหาร โรงที่มุงไว้ครั้งหนึ่ง ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ

คำว่า **นั่งคู้บัลลังก์** อธิบายว่า ภิกษุนั้นเป็นผู้นั่งคู้บัลลังก์

คำว่า **ตั้งกายตรง** อธิบายว่า กายเป็นกายที่ภิกษุนั้นตั้งไว้ตรง

คำว่า **เฉพาะ** ในคำว่า **ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า** มีการกำหนดถือเอาเป็นอรรถ คำว่า **หน้า** มีการนำออกเป็นอรรถ คำว่า **สติ** มีการเข้าไปตั้งไว้เป็นอรรถ

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า

[๑๖๕] คำว่า **มีสติ หายใจเข้า** อธิบายว่า ภิกษุทำสติโดยอาการ ๓๒ อย่าง

คือ ภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว สติย่อมตั้งมั่น ชื่อว่าเป็นผู้ทำสติด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็น เอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น ชื่อว่าเป็น ผู้ทำสติด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น สติย่อมตั้งมั่น ชื่อว่าเป็นผู้ทำสติด้วยสตินั้น ด้วย ญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจ ออกสั้น สติย่อมตั้งมั่น ชื่อว่าเป็นผู้ทำสติด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความ สละคืนหายใจเข้า สติย่อมตั้งมั่น ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก สติย่อมตั้งมั่น ชื่อว่าเป็นผู้ทำสติด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น

ปฐมจตุกกนิทเทศ

แสดงหมวด ๔ แห่งญาณที่ ๑

[๑๖๖] **ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว** เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุหายใจเข้ายาวในกาลที่นับว่ายาว หายใจออกยาวในกาลที่นับว่ายาว หายใจเข้าหายใจออกยาวในกาลที่นับว่ายาว ฉันทะเกิดขึ้นแก่เธอผู้ทั้งหายใจเข้า หายใจออกยาวในกาลที่นับว่ายาว

หายใจเข้ายาวที่ละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับว่ายาว หายใจ ออกยาวละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับว่ายาว เธอทั้งหายใจเข้าหายใจออกยาวที่ละเอียด

กว่านั้นด้วยอำนาจฉันท์ในกาลที่นับว่ายาว ความปราโมทย์ เกิดขึ้นแก่เธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกยาวที่ละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจฉันท์ ในกาลที่นับว่ายาว

หายใจเข้ายาวละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับว่ายาว หายใจออกยาวละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับว่ายาว จิตของเธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกยาวที่ละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับว่ายาว ย่อมหลีกเลี่ยงจากการหายใจเข้าหายใจออกยาวอุเบกขาย่อมตั้งอยู่

กายคือลมหายใจเข้าหายใจออกยาวด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ กายย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า สติปฏิฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นกายในกาย

[๑๖๗] คำว่า พิจารณาเห็น อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นอย่างไร

คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุข พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดี ย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคาให้ดับ ไม่ให้เกิด ย่อมละคืน ไม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิวาสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดย ความเป็นทุกข์ ย่อมละสุขสัญญาได้ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ย่อมละอัตตสัญญาได้ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมละนันทิ(ความยินดี)ได้ เมื่อคลายกำหนด ย่อมละราคาได้ เมื่อทำราคาให้ดับ ย่อมละสมุทัยได้ เมื่อละคืน ย่อมละอาทานะ (ความยึดถือ)ได้ ภิกษุนั้น พิจารณาเห็นกายนั้นอย่างนี้

คำว่า ภาวนา อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ

๑. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าธรรมทั้งหลายที่เกิดในภาวนานั้นไม่ล่วงเลยกัน
๒. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าอินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอย่างเดียวกัน
๓. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่านำความเพียรที่สมควรแก่ธรรมเข้าไป
๔. ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺโ ฌ มุ่งชานด้วยอำนาจลมหายใจเข้า หายใจออกยาว เวทนาจึงปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความ ดับไป สัญญาจึงปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป วิตกจึง ปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป

เวทนาย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปอย่างไร

ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า “เพราะอริชชาเกิด เวทนาจึงเกิด” ... “เพราะตณฺหาเกิด เวทนาจึงเกิด” ... “เพราะกรรมเกิด เวทนาจึงเกิด” ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า “เพราะผัสสะเกิด เวทนาจึงเกิด” แม้เมื่อเห็นลักษณะแห่งความเกิดขึ้น ความเกิดขึ้น แห่งเวทนาย่อมปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมปรากฏอย่างนี้

ความเข้าไปตั้งอยู่แห่งวิตกย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อมนสิการโดยความไม่เที่ยง ความเข้าไปตั้งอยู่โดยความสิ้นไปย่อม ปรากฏ เมื่อมนสิการโดยความเป็นทุกข์ ความเข้าไปตั้งอยู่โดยความเป็นภัยย่อม ปรากฏ เมื่อมนสิการโดยความเป็นอนัตตา ความเข้าไปตั้งอยู่โดยสัญญาตะย่อม ปรากฏ ความเข้าไปตั้งอยู่แห่งวิตกย่อมปรากฏอย่างนี้

ความดับไปแห่งวิตกย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ ความดับไปแห่งวิตกย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า “เพราะ อวิชชาดับ วิตกจึงดับ” ... “เพราะตัณหาดับ วิตกจึงดับ” ... “เพราะกรรมดับ วิตกจึงดับ” ความดับไปแห่งวิตกย่อมปรากฏโดยความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยว่า “เพราะสัญญาดับ วิตกจึงดับ” แม้เมื่อเห็นลักษณะความแปรผัน ความดับไปแห่งวิตกก็ย่อมปรากฏ ความดับไปแห่งวิตกย่อมปรากฏอย่างนี้ วิตกย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไปอย่างนี้

[๑๖๘] ภิกษุเมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจม หายใจเข้า หายใจออกยาว ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจรและรู้แจ้งธรรม อันมีความสงบเป็นประโยชน์ ให้พละทั้งหลายประชุมลง ... ให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง ... ให้มรรคประชุมลง ... ให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์

คำว่า **ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า ภิกษุให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลงอย่างไร

คือ ภิกษุให้สติอินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะน้อมใจเชื่อ ใ ห้วิริยอินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะระคองไว้ ใ ห้สมมติอินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ใ ให้ปัญญินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะเห็นบุคคลนี้⁷²ให้อินทรีย์เหล่านี้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึง กล่าวว่า “ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง”

คำว่า **รู้ชัดโคจร** อธิบายว่า รู้ชัดสิ่งที่เป็นอารมณ์ของบุคคลนั้นว่าเป็นโคจร แห่งธรรมนั้น รู้ชัดสิ่งที่เป็นโคจรของบุคคลนั้นว่าเป็นอารมณ์แห่งธรรมนั้น

คำว่า **รู้ชัด** อธิบายว่า บุคคลผู้รู้ชัด คือผู้มีปัญญา

คำว่า **สงบ** อธิบายว่า อารมณ์ปรากฏเป็นความสงบ จิตไม่ฟุ้งซ่านเป็นความ สงบ จิตตั้งมั่นเป็นความสงบ จิตผ่องแผ้วเป็นความสงบ

คำว่า **ประโยชน์** อธิบายว่า สภาวะที่ไม่มีโทษเป็นประโยชน์ สภาวะที่ไม่มี กิเลสเป็นประโยชน์ สภาวะที่มีความผ่องแผ้วเป็นประโยชน์ สภาวะที่ประเสริฐเป็นประโยชน์

คำว่า **รู้แจ้ง** อธิบายว่า รู้แจ้งสภาวะที่อารมณ์ปรากฏ รู้แจ้งสภาวะที่จิตไม่ ฟุ้งซ่าน รู้แจ้งสภาวะที่จิตตั้งมั่น รู้แจ้งสภาวะที่จิตผ่องแผ้ว เพราะเหตุนี้ ท่านจึง กล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์”

คำว่า **ให้พละทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า **ภิกษุให้พละทั้งหลายประชุมลง**อย่างไร

คือ ภิกษุให้สติพละประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความไม่มีศรัทธา ให้วิริยพละประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความเกียจคร้าน ให้สมติพละประชุมลง เพราะ

⁷² บุคคลนี้ หมายถึงพระโยคาวจรผู้ประกอบอานาปานสติภาวนา (ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๖๘/๑๒๘)

มีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะความประมาทใ ห้สมาธิพละประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว เพราะอุทัจจะ ให้ปัญญาพละประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหวเพราะอวิชา บุคคลนี้ให้พละ เหล่านี้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “ให้พละทั้งหลายประชุมลง”

คำว่า **รัฐัดโคจร** อธิบายว่า ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมี ความสงบเป็นประโยชน์”

คำว่า **ให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า **ภิกษุให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง** อย่างไร

คือ ภิกษุให้สติสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะเข้าไปตั้งไว้ใ ห้สัมมวิจยสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะเลือกเฟ้นใ ห้วิริยสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะ ประคองไว้ใ ให้ปีติสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะแผ่ซ่านไป ให้ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะสงบ ใ ให้สมาธิสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ใ ให้อุเบกขาสัมโพชฌงค์ประชุมลง เพราะมีสภาวะพิจารณา บุคคลนี้ให้โพชฌงค์เหล่านี้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “ให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง”

คำว่า **รัฐัดโคจร** อธิบายว่า ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้ง ธรรมอันมี ความสงบเป็นประโยชน์”

คำว่า **ให้มรรคประชุมลง** อธิบายว่า **ภิกษุให้มรรคประชุมลง** อย่างไร

คือ ภิกษุให้สัมมาทิฏฐิประชุมลง เพราะมีสภาวะเห็น ใ ให้สัมมาสังกัปปประชุมลง เพราะมีสภาวะตรึกตรอง ใ ให้สัมมาวาจาประชุมลง เพราะมีสภาวะกำหนด ใ ให้ สัมมากัมมันตะประชุมลง เพราะมีสภาวะเกิดขึ้น ใ ให้สัมมาอาชีวะประชุมลง เพราะมี สภาวะผ่องแผ้ว ใ ให้สัมมา วายามะประชุมลง เพราะมีสภาวะประคองไว้ ใ ให้สัมมาสติ ประชุมลง เพราะมีสภาวะเข้าไปตั้งไว้ ใ ให้สัมมาสมาธิประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่ ฟุ้งซ่าน บุคคลนี้ให้มรรคนี้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “ให้มรรคประชุมลง”

คำว่า **รัฐัดโคจร** อธิบายว่า ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้ง ธรรมอันมี ความสงบเป็นประโยชน์”

คำว่า **ให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า **ภิกษุให้ธรรมทั้งหลาย ประชุมลง** อย่างไร

คือ ภิกษุให้อื่นทรีย์ทั้งหลายประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใ ให้พละทั้งหลายประชุมลง เพราะมีสภาวะไม่หวั่นไหว ใ ให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นธรรมเครื่องนำ ออก ใ ให้มรรคประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นเหตุ ใ ให้สติปัญฐานประชุมลง เพราะมีสภาวะเข้าไปตั้งไว้ ใ ให้สัมมปธานประชุมลง เพราะมีสภาวะเริ่มตั้งความเพียร ใ ให้อิทธิบาทประชุมลง เพราะมี สภาวะให้สำเร็จ ใ ให้สังขะประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นของแท้ ใ ให้สมณะประชุมลง เพราะมี สภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ใ ให้วิปัสสนาประชุมลง เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็น ใ ให้สมณะและวิปัสสนา ประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นธรรมมีรสเป็นอย่างเดียวกัน ใ ให้ธรรมเป็นคู่กัน ประชุมลง เพราะมี สภาวะไม่ล่วงเลยกัน ใ ให้สลวิสุทธิประชุมลง เพราะมีสภาวะสำรวจ ใ ให้จิตตวิสุทธิประชุมลง เพราะ มีสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ใ ให้ทิวสิวิสุทธิประชุมลง เพราะมีสภาวะเห็น ใ ให้วิโมกข์ประชุมลง เพราะมี สภาวะหลุดพ้น ใ ให้วิชาประชุมลง เพราะมีสภาวะแทงตลอด ใ ให้มุตติประชุมลง เพราะมีสภาวะ สละ ใ ให้ญาณในความสิ้นไปประชุมลง เพราะมีสภาวะตัดขาด ใ ให้อนุปปาทญาณประชุมลง

เพราะมีสภาวะระงับ ใ ให้ฉันทะประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นมูล ใ ห้ามสติการประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน ใ ให้ผัสสะประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นที่ประชุม ใ ให้เวทนาประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นที่รวม ใ ให้สมาธิประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นประธาน ใ ให้สติประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นใหญ่ ใ ให้สติสัมปชัญญะประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นธรรมที่ยิ่งกว่านั้น ใ ให้วิมุตติประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นแก่นสาร ใ ให้ธรรมที่ยังลงสู่อมตะคืออินิพพานประชุมลง เพราะมีสภาวะเป็นที่สุด บุคคลนี้ให้ธรรมเหล่านี้ประชุมลงในอารมณ์นี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “ให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง”

คำว่า **รู้ชัดโคจร** อธิบายว่า รู้ชัดสิ่งที่เป็นอารมณ์ของบุคคลนั้นว่าเป็นโคจร ของบุคคลนั้น รู้ชัดสิ่งที่เป็นโคจรของบุคคลนั้นว่าเป็นอารมณ์ของบุคคลนั้น

คำว่า **รู้ชัด** อธิบายว่า บุคคลผู้รู้ชัด คือผู้มีปัญญา

คำว่า **สงบ** อธิบายว่า อารมณ์ปรากฏเป็นความสงบ จิตไม่ฟุ้งซ่านเป็น ความสงบ จิตตั้งมั่นเป็นความสงบ จิตผ่องแผ้วเป็นความสงบ

คำว่า **ประโยชน์** อธิบายว่า สภาวะที่ไม่มีโทษเป็นประโยชน์ สภาวะที่ไม่มีกิเลสเป็นประโยชน์ สภาวะที่มีความผ่องแผ้วเป็นประโยชน์ สภาวะที่ประเสริฐเป็น ประโยชน์

คำว่า **รู้แจ้ง** อธิบายว่า รู้แจ้งสภาวะที่อารมณ์ปรากฏ รู้แจ้งสภาวะที่จิตไม่ ฟุ้งซ่าน รู้แจ้งสภาวะที่จิตตั้งมั่น รู้แจ้งสภาวะที่จิตผ่องแผ้ว เพราะเหตุนี้ ท่านจึง กล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๑)

[๑๖๙] **ภิกษุเมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น** อย่างไร

คือ ภิกษุหายใจเข้าสั้นในกาลที่นับได้นิดหน่อย หายใจออกสั้นในกาลที่นับได้นิดหน่อย เธอทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นในกาลที่นับได้นิดหน่อย ฉันทะเกิดขึ้นแก่เธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นในกาลที่นับได้นิดหน่อย

หายใจเข้าสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับได้นิดหน่อย หายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับได้นิดหน่อย เธอทั้งหายใจเข้า หายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะในกาลที่นับได้นิดหน่อย ความปราโมทย์ย่อมเกิดแก่เธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจฉันทะ ในกาลที่นับได้นิดหน่อย

หายใจเข้าสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับได้นิดหน่อย หายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับได้นิดหน่อย เธอทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับได้นิดหน่อย จิตของเธอผู้ทั้งหายใจเข้าหายใจออกสั้นละเอียดกว่านั้นด้วยอำนาจความปราโมทย์ในกาลที่นับได้นิดหน่อย ย่อมหลีกเลี่ยงจากการหายใจเข้า หายใจออกสั้น อุเบกขาย่อมตั้งอยู่

กายคือลมหายใจเข้าหายใจออกสั้นด้วยอาการ ๙ อย่างนี้ ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ กายย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติ ปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปฏิฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นกายในกาย”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นกายนั้นอย่างไร

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ๗๗ ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺโไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้าหายใจออก สิ้น เวทนาจึงปรากฏเกิดขึ้น ๗๗ ภิกษุเมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺโไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้าหายใจออก สิ้น ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ๗๗ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าว ว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๒)

[๑๗๐] **ภิกษุสำเนียงว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก”** อย่างไร

คำว่า **กาย** อธิบายว่า กายมี ๒ อย่าง คือ

๑. นามกาย
๒. รูปกาย

นามกาย เป็นอย่างไร

คือ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ นาม นามกายและสิ่งที่เรียกว่า

จิตตสังขาร นี้ชื่อว่านามกาย

รูปกาย เป็นอย่างไร

คือ มหาภูตรูป ๔ รูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ ลมหายใจเข้าหายใจออก นิमित และสิ่งที่เนื่องกันซึ่งเรียกว่า กายสังขาร นี้ชื่อว่ารูปกาย

กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺโไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจ เข้ายาว สติย่อมตั้งมั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺโไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อม ตั้งมั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็น เอกัคคตารมณฺโไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้า สิ้น สติย่อมตั้งมั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺโไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจลมหายใจออก สิ้น สติย่อมตั้งมั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น

เมื่อคำนึงถึง กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อรู้ กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อ เห็น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อพิจารณา กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่ออธิษฐานจิต กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อประคองความเพียร กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อตั้งสติไว้มั่น กายเหล่านั้น ย่อมปรากฏ เมื่อตั้งจิตไว้มั่น กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา กาย เหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่างยิ่ง กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อละธรรมที่ควรละ กายเหล่านั้น ย่อมปรากฏ เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ เมื่อทำให้แจ้ง ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง กายเหล่านั้นย่อมปรากฏ กายเหล่านั้นย่อมปรากฏอย่างนี้ กายคือความเป็นผู้รู้แจ้ง กองลมทั้งปวงหายใจเข้าหายใจออกย่อมปรากฏ ความ ปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็น ญาณ กายย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏ ด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นด้วย สตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าว ว่า “สติปัญญาฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นกาย ในกาย”

คำว่า พิจารณาเห็น อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็น กายนั้นอย่างไร

คำว่า ภาวนา อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมาย ว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสีลวิสุทธิตี เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้รู้ซัดกมลทั้งปวงระว่างลมหายใจ เข้า หายใจออก ชื่อว่าจิตตวิสุทธิตี เพราะมีความหมายว่าไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าทิวฐวิสุทธิตี เพราะมีความ หมายว่าเห็น

บรรดาความสำรวม ความไม่ฟุ้งซ่านและความเห็นนั้น ความสำรวม ชื่อว่าอธิสลสิกขา ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา ความเห็น ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา

ภิกษุเมื่อคำนึงถึงสิกขา ๓ นี้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อเห็น ชื่อว่า ศึกษา เมื่อ พิจารณา ชื่อว่าศึกษา เมื่ออธิษฐานจิต ชื่อว่าศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อมด้วย ศรัทธา ชื่อว่าศึกษา เมื่อ ประคองความเพียร ชื่อว่าศึกษา เมื่อตั้งสติไว้มั่น ชื่อว่า ศึกษา เมื่อตั้งจิตไว้มั่น ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ ซัดด้วยปัญญา ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ยิ่งธรรม ที่ควรรู้อย่างยิ่ง ชื่อว่าศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อละธรรม ที่ควรละ ชื่อว่าศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าศึกษา เมื่อทำให้ แจ่มแจ้งธรรม ที่ควรทำให้แจ่ม ชื่อว่าศึกษา

เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺเณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็น ผู้กำหนดรู้กมล ทั้งปวงหายใจเข้าหายใจออก เวทนาย่อมปรากฏเกิดขึ้น ฯลฯ ภิกษุ เมื่อรู้ความที่จิตเป็น เอกัคคตารมณฺเณไม่ ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้กมลทั้งปวงหายใจเข้าหายใจออก ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความ สงบเป็นประโยชน์” (๓)

[๑๗๑] **ภิกษุสำเนียงกว่า “เราะระงับกายสังขารหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราะระงับ กายสังขารหายใจออก”** อย่างไร

กายสังขาร เป็นอย่างไร

คือ ลมหายใจเข้ายาว เป็นไปในกาย ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยกาย เป็นกายสังขาร ภิกษุ เมื่อระงับ ดับ ทำกายสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่าสำเนียงอยู่ ลมหายใจออกยาว เป็นไปในกาย ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยกาย เป็นกายสังขาร ภิกษุเมื่อระงับ ดับ ทำกายสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่า สำเนียงอยู่ ลมหายใจเข้าสั้น ฯลฯ ลมหายใจออกสั้น ฯลฯ ลมที่ภิกษุกำหนดรู้กมลทั้งปวง หายใจเข้า ฯลฯ ลมที่ภิกษุกำหนดรู้กมลทั้งปวงหายใจออก เป็นไปในกาย ธรรมเหล่านี้เนื่อง ด้วยกาย เป็นกายสังขาร ภิกษุเมื่อระงับ ดับ ทำกายสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่า สำเนียงอยู่

ความอ่อนไป ความน้อมไป ความเอนไป ความโอนไป ความหวั่นไหว ความ ดิ้นรน ความโยก ความโคลงแห่งกาย มีอยู่ เพราะกายสังขารเห็นปานใด ภิกษุ สำเนียงกว่า “เราะระงับ กายสังขารเห็นปานนั้นหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราะระงับ กายสังขารเห็นปานนั้นหายใจออก” ความไม่อ่อนไป ความไม่น้อมไป ความไม่เอนไป ความไม่โอนไป ความไม่หวั่นไหว ความไม่ ดิ้นรน ความไม่โยก ความไม่โคลงแห่ง กายมีอยู่ เพราะกายสังขารเห็นปานใด ภิกษุสำเนียงกว่า “เราะระงับกายสังขาร ที่ละเอียดสุขุมเห็นปานนั้นหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราะระงับกายสังขารที่ ละเอียด สุขุมเห็นปานนั้นหายใจออก” ภิกษุสำเนียงกว่า “เราะระงับกายสังขารหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราะระงับกายสังขารหายใจออก” ตามนัยที่ว่ามานี้

เมื่อเป็นอย่างนี้ ความได้ลมก็ไม่ปรากฏ ลมหายใจเข้าหายใจออกก็ไม่ปรากฏ อานาปานสติก็ไม่ปรากฏ สมานที่ประกอบด้วยอานาปานสติก็ไม่ปรากฏ และ ภิกษุผู้ฉลาดจะเข้าสมาบัติหรือออกจากสมาบัตินั้นก็ไม่ได้ ภิกษุสำเนียงกว่า “เราระวังกายสังขารหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราระวังกายสังขารหายใจออก”

เมื่อเป็นอย่างนี้ ความได้ลมก็ปรากฏ ลมหายใจเข้าหายใจออกก็ปรากฏ อานาปานสติก็ปรากฏ สมานที่ประกอบด้วยอานาปานสติก็ปรากฏ และภิกษุผู้ฉลาดจะเข้าสมาบัติหรือออกจากสมาบัตินั้นก็ได้ ข้อนี้เหมือนอะไร

เหมือนเมื่อบุคคลเคาะกังสดาล เสียงดังย่อมเป็นไปก่อน เพราะกำหนด ใ สใจ จดจำนิมิตแห่งเสียงดังได้ดีแล้ว เมื่อเสียงดังค่อยลง ต่อมาภายหลัง เสียงค่อยย่อม เป็นไป เพราะกำหนด ใ สใจ จดจำนิมิตแห่งเสียงดังได้ดีแล้ว เมื่อเสียงค่อยเบา ลงอีก ต่อมาภายหลัง จิตจึงเป็นไปได้ แม้เพราะนิมิตแห่งเสียงค่อยเป็นอารมณ์ ลมหายใจเข้าหายใจออกที่หายาบ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นไปก่อน เพราะกำหนด ใ สใจ จดจำนิมิตแห่งลมหายใจเข้าหายใจออกอย่างหายาบได้ดีแล้ว เมื่อลมหายใจเข้าหายใจออกอย่างหายาบเบา ลง ต่อมาภายหลัง ลมหายใจเข้าหายใจออกอย่างละเอียดจึงเป็นไป เพราะกำหนด ใ สใจ จดจำนิมิตแห่งลมหายใจเข้าหายใจออก อย่างละเอียดได้ดีแล้ว เมื่อลมหายใจเข้าหายใจออกอย่างละเอียดเบา ลงอีก ต่อมาภายหลัง จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่าน แม้เพราะนิมิตแห่งลมหายใจเข้าหายใจออกอย่างละเอียดเป็นอารมณ์

เมื่อเป็นอย่างนี้ ความได้ลมก็ปรากฏ ลมหายใจเข้าหายใจออกก็ปรากฏ อานาปานสติก็ปรากฏ สมานที่ประกอบด้วยอานาปานสติก็ปรากฏ และภิกษุผู้ฉลาดจะเข้าหรือออกจากสมาบัตินั้นก็ได้ ภายคือความที่บุคคลระวังกายสังขารหายใจเข้าหายใจออก ภายย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ ภายย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุ พิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าววว่า “สติปฏิฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นกายในกาย”

คำว่า พิจารณาเห็น อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายนั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นกายนั้นอย่างไร

คำว่า ภาวนา อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าศีลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้ระวังกายสังขารระวังลมหายใจเข้า หายใจออก ชื่อว่าจิตตวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าทิวฐวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเห็น

บรรดาความสำรวม ความไม่ฟุ้งซ่านและความเห็นนั้น ความสำรวม ชื่อว่าอภิสลสิกขา ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอภิจิตตสิกขา ความเห็น ชื่อว่าอภิปัญญาสิกขา

ภิกษุเมื่อคำนึงถึงสิกขา ๓ นี้ ชื่อว่าศึกษา ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺเ ใ ม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้ระวังกายสังขารหายใจเข้าหายใจออก เวทนาย่อมปรากฏเกิดขึ้น ฯลฯ ภิกษุเมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺเ ใ ม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้ระวังกายสังขารหายใจเข้าหายใจออก ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าววว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๔)

อนุปัสสนาญาณ ๘ อนุปฏิฐานุสสติ ๘ และสุดตันติกวัตถุ ๔ ในการพิจารณา เห็นภายใน
กาย

ภาณวารจบ

ทุตติยจตุกกนิตเทศ

แสดงหมวด ๔ แห่งญาณที่ ๒

[๑๗๒] ภิกษุสำเนียงว่า “เรากำหนดรู้ปีติหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เรากำหนดรู้
ปีติหายใจออก” อย่างไร

ปีติ เป็นอย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว ปีติ
และปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้น ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลม
หายใจออกยาว ปีติและปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้น ฯลฯ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น ฯลฯ ด้วยอำนาจ
ลมหายใจออกสั้น ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้า ฯลฯ ด้วย
อำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกาย
สังขารหายใจเข้า ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับ
กายสังขาร หายใจออก ปีติและปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้น ปีติและปราโมทย์คือความเบิกบานใจ
ความบันเทิง ความหรรษา ความรื่นเริงจิต ความปลื้มจิต ความดีใจ ความพอใจ นี้ชื่อว่าปีติ

ปีตินั้นย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจ เข้าหายใจ
ออกยาว สติย่อมตั้งมั่น ปีตินั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคค
ตารมณเไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น ปีตินั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น
ด้วยญาณนั้น ฯลฯ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น ฯลฯ ด้วยอำนาจลมหายใจออกสั้น ฯลฯ ด้วย
อำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้า ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้กองลม
ทั้งปวงหายใจออก ฯลฯ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกายสังขารหายใจเข้า ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิต
เป็นเอกัคคตารมณเไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกายสังขารหายใจออก สติย่อมตั้งมั่น
ปีตินั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อคำนึงถึง ปีตินั้นย่อมปรากฏ เมื่อรู้ ฯลฯ เมื่อเห็น
ฯลฯ เมื่อพิจารณา ฯลฯ เมื่ออธิษฐานจิต ฯลฯ เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ฯลฯ เมื่อประกอบความ
เพียร ฯลฯ เมื่อตั้งสติไว้มั่น ฯลฯ เมื่อตั้งจิตไว้มั่น ฯลฯ เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ฯลฯ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควร
รู้ยิ่ง ฯลฯ เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ฯลฯ เมื่อละธรรมที่ควรละ ฯลฯ เมื่อเจริญธรรมที่ควร
เจริญ ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ปีตินั้นย่อมปรากฏ ปีตินั้นย่อมปรากฏอย่างนี้
เวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้รู้ชัดปีติหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ
พิจารณาเห็นเป็นญาณ เวทนาย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุ
พิจารณาเห็นเวทนานั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าววว่า “สติปฏิฐาน
ภาวนาคือการพิจารณา เห็นเวทนาในเวทนา”

คำว่า พิจารณาเห็น อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างไร คือ พิจารณาเห็น
โดยความไม่เที่ยง ฯลฯ พิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างนี้

คำว่า ภาวนา อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมาย
ว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้กำหนดรู้ปีติระวังลมหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจ ความเป็นผู้กำหนดรู้ปีติหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๑)

[๑๗๓] ภิกษุสำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้สุขหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้สุขหายใจออก” อย่างไร

คำว่า สุข อธิบายว่า สุขมี ๒ อย่าง คือ

๑. กายิกสุข

๒. เจตสิกสุข

กายิกสุข เป็นอย่างไร

คือ ความสำราญทางกาย ความสุขทางกาย ความเสวยสุขที่เป็นความสำราญซึ่งเกิดจากกายสัมผัส สุขเวทนาที่เป็นความสำราญซึ่งเกิดจากกายสัมผัส นี้เป็น กายิกสุข

เจตสิกสุข เป็นอย่างไร

คือ ความสำราญทางใจ ความสุขทางใจ ความเสวยสุขที่เป็นความสำราญ ซึ่งเกิดจากเจตสัมผัส สุขเวทนาที่เป็นความสำราญซึ่งเกิดจากเจตสัมผัส นี้เป็น เจตสิกสุข

สุขเหล่านั้นย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจ เข้ายาว สติย่อมตั้งมั่น สุขเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น สุขเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง สุขเหล่านั้นย่อมปรากฏ สุขเหล่านั้นย่อมปรากฏอย่างนี้ เวทนาด้วยอำนาจ ความเป็นผู้รู้แจ้งสุขหายใจเข้าหายใจออกย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ เวทนาย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึก ด้วย ภิกษุพิจารณาเวทนานั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึง กล่าวว่า “สติปฏิฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย”

คำว่า พิจารณาเห็น อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาอย่างไร คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ฯลฯ พิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างนี้

คำว่า ภาวนา อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้กำหนดรู้สุขระวังลมหายใจเข้า หายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจ ความเป็นผู้กำหนดรู้สุขหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็น ประโยชน์” (๒)

[๑๗๔] ภิกษุสำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจออก” อย่างไร

จิตตสังขาร เป็นอย่างไร

คือ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว เป็นเจตสิก ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจลมหายใจเข้าหายใจ ออกยาว เป็นเจตสิก

กรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร ฯลฯ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้สุขหายใจเข้า ฯลฯ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้รู้แจ้งสุขหายใจออก เป็นเจตสิก กรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต นี้ชื่อว่า จิตตสังขาร

จิตตสังขารเหล่านั้นย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่พึงชานด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว สติย่อมตั้งมั่น จิตตสังขารเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่พึงชานด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อมตั้งมั่น จิตตสังขารเหล่านั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง จิตตสังขารเหล่านั้นย่อมปรากฏ จิตตสังขารเหล่านั้นย่อมปรากฏอย่างนี้ เวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตตสังขารหายใจเข้าหายใจ ออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ เวทนาย่อม ปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้น ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปฏิฐานภาวนาคือการ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย”

คำว่า พิจารณาเห็น อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างไร คือ พิจารณาเห็น โดยความไม่เที่ยง ฯลฯ พิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างนี้

คำว่า ภาวนา อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้กำหนดรู้จิตตสังขารระว่างลมหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่พึงชานด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตตสังขารหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๓)

[๑๗๕] ภิกษุสำเนียงกว่า “เราละทิ้งจิตตสังขารหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราละทิ้งจิตตสังขารหายใจออก” อย่างไร

จิตตสังขาร เป็นอย่างไร

คือ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว เป็นเจตสิก กรรมเหล่านี้ เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร ภิกษุเมื่อระงับ ดับ ทำจิตตสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่าสำเนียงอยู่ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว เป็นเจตสิก กรรม เหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร ภิกษุเมื่อระงับ ดับ ทำจิตตสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่าสำเนียงอยู่ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตตสังขารหายใจ ฯลฯ สัญญาและเวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตต-สังขารหายใจออก เป็นเจตสิก กรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร ภิกษุเมื่อระงับ ดับ ทำจิตตสังขารเหล่านั้นให้สงบ ชื่อว่าสำเนียงอยู่ เวทนาด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับจิตตสังขารหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ เวทนาย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้น ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปฏิฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย”

คำว่า พิจารณาเห็น อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นเวทนานั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ๗๗ ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่า **ศีลวิสุทธิ** เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้ระงับจิตตสังขารระงับลมหายใจเข้า หายใจออก ๗๗ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจ ความเป็นผู้ระงับจิตตสังขารหายใจเข้าหายใจออก ๗๗ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ๗๗ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบ เป็นประโยชน์” (๔)

อนุปัสสนาญาณ ๘ อุปปัฏฐานานุสสติ ๘ สุตตันติกวัตถุ ๔ ในการพิจารณาเห็นเวทนา

ภาวนาร จบ

ตติยจตุกกนิทเทศ

แสดงหมวด ๔ แห่งญาณที่ ๓

[๑๗๖] **ภิกษุสำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้จิตหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เรากำหนดรู้จิตหายใจออก” อย่างไร**

จิตนั้น เป็นอย่างไร

คือ วิญญาณด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาวเป็นจิต จิต คือ มโน มานัส หทัย ปันธุระ มโน มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ์ มโนวิญญาณธาตุอัน ควรแก่จิตนั้นใด นี้ชื่อว่า จิต วิญญาณด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว ๗๗ ด้วยอำนาจ ความเป็นผู้ระงับจิตตสังขารหายใจเข้า ๗๗ วิญญาณด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับ จิตตสังขารหายใจออกเป็นจิต จิต คือ มโน มานัส หทัย ปันธุระ มโน มนายตนะ มนินทรีย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ์ มโนวิญญาณธาตุอันควรแก่จิตนั้นใด นี้ชื่อว่าจิต

จิตนั้นย่อมปรากฏ อย่างไร

คือ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลม หายใจเข้ายาว สติ ย่อมตั้งมั่น จิตนั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เมื่อ รู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว สติย่อม ตั้งมั่น จิตนั้นย่อมปรากฏด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น ๗๗ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง จิตนั้นย่อมปรากฏ จิตนั้นย่อมปรากฏอย่างนี้ วิญญาณ ด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ จิตย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณา เห็นจิตนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัฏฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นจิตในจิต”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างไร ๗๗ พิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ๗๗ ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่า **ศีลวิสุทธิ** เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้กำหนดรู้จิตระงับลมหายใจเข้า หายใจออก ๗๗ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจ ความเป็นผู้กำหนดรู้จิต หายใจเข้าหายใจออก ๗๗ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ๗๗ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็น ประโยชน์” (๑)

[๑๗๗] ฝึกหัดสำเนียงว่า “เราทำจิตให้บันเทิงหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราทำจิตให้บันเทิงหายใจออก” อย่างไร

ความเบิกบานแห่งจิต เป็นอย่างไร

คือ เมื่อฝึกหัดรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลม หายใจเข้ายาว ความเบิกบานแห่งจิตย่อมเกิดขึ้น ความรื่นเริง ความบันเทิง ความ หรรษา ความร่าเริงจิต ความปลื้มจิต ความปิติยินดี ความดีใจใด นี่เป็นความ เบิกบานแห่งจิต ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจ ลมหายใจออกยาว ความเบิกบานแห่งจิตย่อมเกิดขึ้น ความรื่นเริง ความบันเทิง ความหรรษา ความร่าเริงจิต ความปลื้มจิต ความปิติยินดี ความดีใจใด ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้จิตหายใจเข้า ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้กำหนดรู้ จิตหายใจออก ความเบิกบานแห่งจิตย่อมเกิดขึ้น ความรื่นเริง ความบันเทิง ความ หรรษา ความร่าเริงจิต ความปลื้มจิต ความปิติยินดี ความดีใจใด นี่เป็นความ เบิกบานแห่งจิต วิญญูณด้วยอำนาจความเป็นผู้ให้จิตเบิกบานหายใจเข้าหายใจ ออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็น ญาณ จิตย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ฝึกหัดพิจารณาเห็นจิตนั้นด้วยสติ นั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัฏฐานภาวนาคือการพิจารณา เห็นจิตในจิต”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ฝึกหัดพิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นจิต นั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมาย ว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสติวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้ทำจิตให้บันเทิงระว่างลมหายใจเข้า หายใจ ออก ฯลฯ เมื่อฝึกหัดรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ ฟุ้งซ่านด้วย อำนาจความเป็นผู้ทำจิตให้ บันเทิงหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลาย ประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึง กล่าววว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบ เป็นประโยชน์” (๒)

[๑๗๘] ฝึกหัดสำเนียงว่า “เราตั้งจิตไว้หายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราตั้งจิตไว้ หายใจออก” อย่างไร

สมาธิในทรีย์ เป็นอย่างไร

คือ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว เป็น สมาธิ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว เป็นสมาธิ ความที่จิตเป็น เอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจตั้งจิตมั่นหายใจเข้า เป็นสมาธิ ความตั้งอยู่ ความตั้งอยู่ดี ความตั้งอยู่เฉพาะ ความไม่กวัดแกว่ง ความไม่ ฟุ้งซ่านแห่งจิต ความมีจิตไม่กวัดแกว่ง ความสงบ สมาธิในทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิใด นี่เป็นสมาธิในทรีย์ วิญญูณด้วยอำนาจตั้งจิตมั่นหายใจ เข้าเป็นจิต ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ จิตย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติ ปรากฏ ด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ฝึกหัดพิจารณาเห็นจิตนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึง กล่าววว่า “สติปัฏฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นจิตในจิต”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ฝึกหัดพิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นจิต นั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ **ขลข** ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่า **สัลวิสุทธิ** เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้ตั้งจิตไว้ระวังลมหายใจเข้า หายใจออก **ขลข** เมื่อบุคคลรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺเ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจ ความเป็นผู้ตั้งมั่นหายใจเข้า **ขลข** ย่อมให้อิทธิพลทั้งหลายประชุมลง **ขลข** เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๓)

[๑๗๙] **ภิกษุ** สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตหายใจออก” อย่างไร

คือ **ภิกษุ** สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตจากราคะหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตจากราคะหายใจออก” สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตจากโทสะหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตจากโทสะหายใจออก” สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตจากโมหะหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตจากโมหะหายใจออก” สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตจากมานะ **ขลข** “เราเปลื้องจิตจากทิฏฐิ” **ขลข** “เราเปลื้องจิตจาก วิจิกิจฉา” **ขลข** “เราเปลื้องจิตจากถีนมิทธะ” **ขลข** “เราเปลื้องจิตจากอุทธัจจะ” **ขลข** “เราเปลื้องจิตจากอหิริกะ (ความไม่ละอาย)” **ขลข** สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตจาก อนินตตัปปะ (ความไม่เกรงกลัวบาป) หายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราเปลื้องจิตจาก อนินตตัปปะ หายใจออก” วิญญานด้วยอำนาจการเปลื้องจิตหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ **ขลข**

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า **ภิกษุ** พิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างไร **ขลข** พิจารณาเห็นจิตนั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ **ขลข** ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่า **สัลวิสุทธิ** เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้เปลื้องจิตระวังลมหายใจเข้า หายใจออก **ขลข** เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺเ์ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความ เป็นผู้เปลื้องจิตหายใจเข้า **ขลข** ย่อมให้อิทธิพลทั้งหลายประชุมลง **ขลข** เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๔)

อนุปัสสนาญาณ ๘ อนุปฏิฐานานุสสติ ๘ สุตตันติกวัตถุ ๔ ในการพิจารณาเห็นจิตในจิต

ภาวนวาร จบ

จตุตถจตุกกนิตเทศ

แสดงหมวด ๔ แห่งญาณที่ ๔

[๑๘๐] **ภิกษุ** สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจออก” อย่างไร

คือ คำว่า **ไม่เที่ยง** อธิบายว่า อะไรไม่เที่ยง คือเบญจขันธ์ไม่เที่ยง ไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะเป็นอย่างไร คือไม่เที่ยงเพราะมีสภาวะเกิดขึ้นและเสื่อมไป

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งเบญจขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร เมื่อเห็นความเสื่อมไป (แห่งเบญจขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป (แห่งเบญจขันธ์) ย่อมเห็นลักษณะเท่าไร

พระโยคาวจรเมื่อเห็นความเกิดขึ้นแห่งเบญจขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะ ๒๕ ฯลฯ⁷³ เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งเบญจขันธ์ ย่อมเห็นลักษณะ ๕๐ นี้

ภิกษุสำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในรูปหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในรูปหายใจออก” สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในชราและมรณะ หายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในชราและมรณะหายใจออก” ธรรมทั้งหลายด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้า หายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ ธรรมย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้น ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัฏฐานภาวนา คือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง ระวัง ลมหายใจเข้า หายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ ไม่มุ้งชาน ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อิทธิพลทั้งหลายประจุ่มลง ฯลฯ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๑)

ภิกษุสำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออก” อย่างไร

คือ ภิกษุเห็นโทษในรูปแล้วเกิดฉันทะในความคลายออกได้ในรูป น้อมใจเชื่อด้วย สัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ ในรูปหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ในรูปหายใจออก ภิกษุเห็นโทษในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ เห็นโทษในชราและมรณะแล้วเกิดฉันทะในความคลายออกได้ในชราและมรณะน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี” สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราพิจารณาเห็นความ คลายออกได้ในชราและมรณะหายใจออก” ธรรมทั้งหลายด้วยอำนาจความเป็นผู้ พิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏ เป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ ธรรมย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัฏฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ทั้งหมด”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

⁷³ ดูความเต็มในข้อ ๕๐ หน้า ๗๗ ในเล่มนี้

ชื่อว่าสึลวิสุทธิ เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้พิจารณาเห็นความคลายออกได้ ระวังลมหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ไม่ ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้าหายใจ ออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๒)

ภิกษุสำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับหายใจออก” อย่างไร

คือ ภิกษุเห็นโทษในรูปแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งรูป น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในรูปหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในรูปหายใจออก” ภิกษุเห็นโทษในเวทนา ฯลฯ ในสัญญา ฯลฯ ในสังขาร ฯลฯ ในวิญญาณ ฯลฯ ในจักขุ ฯลฯ เห็นโทษในชราและมรณะแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งชราและมรณะ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจออก”

[๑๘๑] โทษในอวิชชา มี เพราะอาการเท่าไร อวิชชาดับ เพราะอาการเท่าไร

คือ โทษในอวิชชา มี เพราะอาการ ๕ อย่าง อวิชชาดับ เพราะอาการ ๘ อย่าง

โทษในอวิชชา มี เพราะอาการ ๕ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. โทษในอวิชชา มี เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
๒. โทษในอวิชชา มี เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
๓. โทษในอวิชชา มี เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
๔. โทษในอวิชชา มี เพราะมีสภาวะเป็นเหตุให้เดือดร้อน
๕. โทษในอวิชชา มี เพราะมีสภาวะแปรผัน

โทษในอวิชชา มี เพราะอาการ ๕ อย่างนี้

อวิชชาดับ เพราะอาการ ๘ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. อวิชชาดับ เพราะต้นเหตุดับ
๒. อวิชชาดับ เพราะสมุทัยดับ
๓. อวิชชาดับ เพราะชาติดับ
๔. อวิชชาดับ เพราะอาหารดับ
๕. อวิชชาดับ เพราะเหตุดับ
๖. อวิชชาดับ เพราะปัจฉัยดับ
๗. อวิชชาดับ เพราะญาณเกิดขึ้น
๘. อวิชชาดับ เพราะนิโรธปรากฏ

อวิชชาดับ เพราะอาการ ๘ อย่างนี้

ภิกษุเห็นโทษในอวิชชา เพราะอาการ ๕ อย่างนี้แล้ว เกิดฉันทะในความดับ อวิชชา เพราะอาการ ๘ อย่างนี้ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับแห่งอวิชชาหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับแห่งอวิชชาหายใจออก”

โทษในสังขาร มี เพราะอาการเท่าไร สังขารดับ เพราะอาการเท่าไร ฯลฯ

โทษในวิญญูณมี	เพราะอาการเท่าไร	วิญญูณดับ	เพราะอาการเท่าไร	๗๗
โทษในนามรูปมี	เพราะอาการเท่าไร	นามรูปดับ	เพราะอาการเท่าไร	๗๗
โทษในสฬายตนะมี	เพราะอาการเท่าไร	สฬายตนะดับ	เพราะอาการเท่าไร	๗๗
โทษในผัสสะมี	เพราะอาการเท่าไร	ผัสสะดับ	เพราะอาการเท่าไร	๗๗
โทษในเวทนามี	เพราะอาการเท่าไร	เวทนาดับ	เพราะอาการเท่าไร	๗๗
โทษในตัณหามี	เพราะอาการเท่าไร	ตัณหาดับ	เพราะอาการเท่าไร	๗๗
โทษในอุปาทานมี	เพราะอาการเท่าไร	อุปาทานดับ	เพราะอาการเท่าไร	๗๗
โทษในภพมี	เพราะอาการเท่าไร	ภพดับ	เพราะอาการเท่าไร	๗๗
โทษในชาติมี	เพราะอาการเท่าไร	ชาติดับ	เพราะอาการเท่าไร	๗๗

โทษในชราและมรณะมี เพราะอาการเท่าไร ชราและมรณะดับ เพราะอาการเท่าไร
คือ โทษในชราและมรณะมี เพราะอาการ ๕ อย่าง ชราและมรณะดับ เพราะอาการ ๘

อย่าง

โทษในชราและมรณะมี เพราะอาการ ๕ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. โทษในชราและมรณะมี เพราะมีสภาวะไม่เที่ยง
๒. ๗๗ เพราะมีสภาวะเป็นทุกข์
๓. ๗๗ เพราะมีสภาวะเป็นอนัตตา
๔. ๗๗ เพราะมีสภาวะเป็นเหตุให้เดือดร้อน
๕. โทษในชราและมรณะมี เพราะมีสภาวะแปรผัน

โทษในชราและมรณะมี เพราะอาการ ๕ อย่างนี้

ชราและมรณะดับ เพราะอาการ ๘ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. ชราและมรณะดับ เพราะต้นเหตุดับ
๒. ๗๗ เพราะสมุทัยดับ
๓. ๗๗ เพราะชาติดับ
๔. ชราและมรณะดับ เพราะภพดับ
๕. ๗๗ เพราะเหตุดับ
๖. ๗๗ เพราะปัจจัยดับ
๗. ๗๗ เพราะญาณเกิดขึ้น
๘. ชราและมรณะดับ เพราะนิโรธปรากฏ

ชราและมรณะดับ เพราะอาการ ๘ อย่างนี้

ภิกษุเห็นโทษในชราและมรณะ เพราะอาการ ๕ อย่างนี้แล้ว เกิดฉันทะในความดับแห่ง
ชราและมรณะ เพราะอาการ ๘ อย่างนี้ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเนียงกว่า
“เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับ
ในชราและมรณะหายใจออก” ธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความดับ
หายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ ธรรมย่อม
ปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นด้วยสตินั้น
ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “สติปัญญาฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นธรรมใน
ธรรมทั้งหลาย”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างไร ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะ มีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่า **สีลวิสุทธิ** เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้พิจารณาเห็นความดับระว่างลมหายใจ เข้าหายใจออก ฯลฯ เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณเณ ไ ม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความดับหายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง ฯลฯ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรม อันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๓)

[๑๘๒] **ภิกษุสำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก”** อย่างไร

คำว่า **ความสละคืน** อธิบายว่า ความสละคืนมี ๒ อย่าง คือ

๑. ความสละคืนด้วยการบริจาด

๒. ความสละคืนด้วยความแล่นไป

จิตสละรูป เพราะฉะนั้น จึงเป็นความสละคืนด้วยการบริจาด จิตแล่นไปใน นิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งรูป เพราะฉะนั้น จึงเป็นความสละคืนด้วยความแล่นไป ภิกษุสำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนในรูปหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนในรูปหายใจออก” จิตสละเวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญูณ ฯลฯ จักขุ ฯลฯ จิตสละชราและมรณะ เพราะฉะนั้น จึงเป็น ความสละคืนด้วยการบริจาด จิตแล่นไปในนิพพานซึ่งเป็นความดับแห่งชราและมรณะ เพราะฉะนั้น จึงเป็นความสละคืนด้วยความแล่นไป ภิกษุสำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเนียงกว่า “เราพิจารณาเห็นความสละคืนในชราและมรณะหายใจออก” ธรรมทั้งหลายด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้าหายใจออก ย่อมปรากฏ ความปรากฏเป็นสติ การพิจารณาเห็นเป็นญาณ ธรรมย่อมปรากฏ ไม่ใช่สติ สติปรากฏด้วย เป็นตัวระลึกด้วย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า “สติปฏิฐานภาวนาคือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย”

คำว่า **พิจารณาเห็น** อธิบายว่า ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างไร

คือ พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ไ ม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง ฯลฯ สละคืน ไ ม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ย่อมละนิจจสัญญาได้ ฯลฯ เมื่อสละคืน ย่อมละอาทานะได้ พิจารณาเห็นธรรมเหล่านั้นอย่างนี้

คำว่า **ภาวนา** อธิบายว่า ภาวนามี ๔ อย่าง คือ ฯลฯ ชื่อว่าภาวนา เพราะมีความหมายว่าปฏิบัติเนื่อง ๆ

ชื่อว่า **สีลวิสุทธิ** เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืนระว่างลมหายใจ เข้าหายใจออก ชื่อว่า **จิตตวิสุทธิ** เพราะมีความหมายว่าไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า **ทัญญูวิสุทธิ** เพราะมีความหมายว่าเห็น

บรรดาความสำรวม ความไม่ฟุ้งซ่านและความเห็นนั้น ความสำรวม ชื่อว่า **อธิสีลสิกขา** ความไม่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่า **อธิจิตตสิกขา** ความเห็น ชื่อว่า **อธิปัญญาสิกขา**

ภิกษุเมื่อคำนึงถึงสิกขา ๓ นี้ ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ ชื่อว่าศึกษา ฯลฯ เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าศึกษา เมื่อรู้ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺเณไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืน หายใจเข้าหายใจออก เวทนาย่อมปรากฏเกิดขึ้น ปรากฏเข้าไปตั้งอยู่ ปรากฏถึงความดับไป ฯลฯ เมื่อรู้ความที่จิต เป็นเอกัคคตารมณฺเณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืน หายใจเข้าหายใจออก ฯลฯ ย่อมให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจรและรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์ ใ ห้พละทั้งหลายประชุมลง ... ใ ให้โพชฌงค์ทั้งหลายประชุมลง ... ใ ให้มรรคประชุมลง ... ใ ให้ธรรมทั้งหลายประชุมลง รู้ชัดโคจร และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์

คำว่า ใ **ให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลง** อธิบายว่า ภิกษุให้อินทรีย์ทั้งหลายประชุมลงอย่างไร

คือ ภิกษุให้สังขารอินทรีย์ประชุมลง เพราะมีสภาวะน้อมใจเข้าชื่อ ฯลฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “และรู้แจ้งธรรมอันมีความสงบเป็นประโยชน์” (๔)

อนุปัสสนาญาณ ๘ อธิบายฐานานุสสติ ๘ สุตตันติกวัตถุ ๔ ในการพิจารณา เห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย ญาณในการทำสติ ๓๒ ประการเหล่านี้

สโตการิญาณนิตเทศที่ ๕ จบ

๖. ญาณราสีจกนิตเทศ

แสดงหมวด ๖ แห่งกองญาณ

[๑๘๓] **ญาณด้วยอำนาจแห่งสมาธิ ๒๔ ประการ** เป็นอย่างไร

คือ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺเณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งลมหายใจเข้ายาว เป็นสมาธิ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺเณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งลมหายใจออกยาว เป็นสมาธิ ฯลฯ ความที่จิตเป็นเอกัคคตารมณฺเณไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจแห่งความเป็นผู้เปลื้องจิตหายใจเข้าหายใจออก เป็นสมาธิ ฯลฯ ญาณด้วยอำนาจแห่งสมาธิ ๒๔ นี้ (๑)

ญาณด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา ๗๒ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความเป็นทุกข ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจเข้ายาว โดยความเป็นอนัตตา ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจออกยาว โดยความไม่เที่ยง ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจออกยาว โดยความเป็นทุกข ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นลมหายใจออกยาว โดยความเป็นอนัตตา ฯลฯ

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นความเป็นผู้เปลื้องจิตหายใจเข้า โดยความไม่เที่ยง

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นความเป็นผู้เปลื้องจิตหายใจออก โดยความไม่เที่ยง

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นความเป็นผู้เปลื้องจิตหายใจออก โดยความเป็นทุกข

ชื่อว่าวิปัสสนา เพราะมีสภาวะพิจารณาเห็นความเป็นผู้ปลื้มจิตหายใจออก โดยความเป็นอนัตตา

ญาณด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา ๗๒ นี้ (๒)

นิพพิทาญาณ ๘ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้าสู่เห็นตามความเป็นจริง
๒. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจออกรู้เห็นตามความเป็นจริง
๓. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้า รู้เห็นตามความเป็นจริง
๔. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออก รู้เห็นตามความเป็นจริง
๕. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้าสู่เห็น ตามความเป็นจริง
๖. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความดับไปหายใจออกรู้เห็น ตามความเป็นจริง
๗. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้าสู่เห็น ตามความเป็นจริง
๘. ชื่อว่านิพพิทาญาณ เพราะพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก รู้เห็นตามความเป็นจริง

นิพพิทาญาณ ๘ ประการนี้ (๓)

นิพพิทานุโลมญาณ ๘ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. ปัญญาในการเห็นสังขารปรากฏโดยความเป็นภัยของบุคคลผู้ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจเข้า ชื่อว่านิพพิทานุโลมญาณ
๒. ปัญญาในการเห็นสังขารปรากฏโดยความเป็นภัยของบุคคลผู้ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจออก ชื่อว่านิพพิทานุโลมญาณ
๓. ...
๗. ปัญญาในการเห็นสังขารปรากฏโดยความเป็นภัยของบุคคลผู้ พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า ชื่อว่านิพพิทานุโลมญาณ
๘. ปัญญาในการเห็นสังขารปรากฏโดยความเป็นภัยของบุคคลผู้ พิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก ชื่อว่านิพพิทานุโลมญาณ

นิพพิทานุโลมญาณ ๘ ประการนี้ (๔)

นิพพิทาปฏิบัติสัจญาณ ๘ ประการ ะไรบ้าง คือ

๑. ปัญญาที่พิจารณาแล้วดำรงมั่นอยู่ของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจเข้า ชื่อว่านิพพิทาปฏิบัติสัจญาณ
๒. ปัญญาที่พิจารณาแล้วดำรงมั่นอยู่ของบุคคลผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจออก ชื่อว่านิพพิทาปฏิบัติสัจญาณ

ฯลฯ

นิพพิทาปฏิบัติสัทธินิยาม ๘ ประการนี้ (๕)

ญาณในวิมุตติ ๒๑ ประการ เป็นอย่างไร

คือ ด้วยโสดาปัตติมรรค ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดสังกกายทิฏฐิ ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดวิจิกิจญา ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดสีลัพพตปรามาส ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดทิฏฐานุสัย ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดวิจิกิจยานุสัย

ด้วยสกทาคามีมรรค ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดกามราคสังโยชน์อย่างหยาบ ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดปฏิฆสังโยชน์อย่างหยาบ ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดกามราคานุสัยอย่างหยาบ ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดปฏิฆานุสัยอย่างหยาบ

ด้วยอนาคามีมรรค ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดกามราคสังโยชน์อย่างละเอียด ... ปฏิฆสังโยชน์อย่างละเอียด ... กามราคานุสัยอย่างละเอียด ... ปฏิฆานุสัยอย่างละเอียด

ด้วยอรหัตตมรรค ญาณในวิมุตติสุขเกิดขึ้น เพราะละ ตัดขาดรูปราคะ ... อรูปราคะ ... มานะ ... อูทธัจจะ ... อวิชชา ... มานานุสัย ... ภวราคานุสัย ... อวิชชานุสัย

ญาณในวิมุตติสุข ๒๑ ประการนี้แล เมื่อบุคคลเจริญสมุทธานิยามที่ประกอบด้วยอานาปานสติอันมีวัตถุ ๑๖ ญาณเกินกว่า ๒๐๐ นี้ย่อมเกิดขึ้น (๖)

อานาปานัสสติกา จบ

